

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ - ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
Δ.Π.Μ.Σ.: "ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ - ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ"
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β': "ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ - ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ"

Βαίου Ν., Κουτρολύκου Π., Μίχα Ε., Μαντουβάλου Μ., Μαυρίδου Μ.

Μεταλλαγές των ιδεών για την πόλη

Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτισμός και πόλεις, από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΣΤΙΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΟΥΤΟΠΙΑΣ

Ο ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΟΣ ΚΟΙΝΟΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ Μ.ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ

Παπατριανταφύλλου Ξένια

ΜΑΡΤΙΟΣ 2015

| περιεχόμενα |

_εισαγωγή (σκοπός εργασίας, υποθέσεις εργασίας, μεθοδολογική προσέγγιση)

μέρος πρώτο

_τα όρια της αστικής πόλης και η διαμορφωμένη πραγματικότητα

_ορίζοντας την ουτοπία - κοινωνική οικολογία και ελευθεριακός κοινοτισμός

_το δικαίωμα στην πόλη και η χαμένη ουτοπία

μέρος δεύτερο

_εφαρμογή της ουτοπίας και αντιφάσεις

1. εγχειρήματα κοινοτισμού-κολεκτιβισμού στηριγμένα στο μοντέλο ελευθεριακού κοινοτισμού
2. «δημοκρατικός συνομοσπονδισμός» στο βόρειο κουρδιστάν

_συμπερασματικά

_βιβλιογραφία

Το παρόν αποτελεί εργασία εξαμήνου για το μάθημα «Μεταλλαγές των ιδεών για την πόλη» το οποίο διδάσκεται στο πλαίσιο του Δια τμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών σπουδών «Αρχιτεκτονική-Σχεδιασμός του χώρου» από τις Βαίου Ν., Κουτρολύκου Π., Μίχα Ε., Μαντουβάλου Μ., Μαυρίδου Μ.

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΣΤΙΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΟΥΤΟΠΙΑΣ

Ο ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΟΣ ΚΟΙΝΟΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ Μ.ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ

Σκοπός της Εργασίας

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να εξετάσει κατά πόσο υπάρχει μια «μεστή νοήματος» προοπτική για τη σημερινή πόλη, μέσα από μια υποκειμενική θεώρηση της εκφοράς συγκρουσιακού λόγου προς τη διαμορφωμένη αστική πραγματικότητα. Διερωτάται κατά πόσο τα ασαφή αιτήματα για κοινωνική αλλαγή μπορούν να συνδεθούν μεταξύ τους σε μια συνεκτική προοπτική και σχέδιο. Τον βαθμό που ένα πιθανό τέτοιο σχέδιο έχει σαφή ταυτότητα, ικανότητα για αυτοπροσδιορισμό και αίσθηση κατεύθυνσης, ώστε να αναδεικνύει το όραμα πραγμάτωσης ενός νέου κόσμου. Καθώς και τις ιδιαίτερες μορφές που οφείλει να προσλάβει αν ελπίζει να αγγίξει εν γέννη τον κόσμο. Μέσα από διερεύνηση των αιτιών που καθιστούν αναγκαία την ύπαρξη ενός τέτοιου σχεδίου, επικεντρώνεται στην απεικόνιση της θεωρίας του ελευθεριακού κοινοτισμού, όρος που χρησιμοποιήθηκε από τον Μ. Bookchin (1) και προσπαθεί να εξετάσει το κατά πόσο αποτελεί κοινό τόπο και έκφραση των παραπάνω ζητημάτων. Για να γίνει δυνατή

η απάντηση, η εργασία επικεντρώνεται στην ιδέα του υλοποιημένου προγράμματός του καθώς και στην αναζήτηση των στοιχείων που τη διακρίνει σε σχέση με άλλες εξίσου συγκρουσιακές πολιτικές και παραδείγματα.

Έναυσμα για αυτές τις αναζητήσεις αποτέλεσε η προσπάθεια προσδιορισμού μιας διατύπωσης που να προτείνει όντως την εναλλακτική πραγματικότητα για την πόλη που θα διαμορφώσει η εφαρμογή της, την ουτοπία. Αναφερόμενοι στην ουτοπία θα την προσδιορίζαμε ως ένα εναλλακτικό σύστημα αξιών-μια απαραίτητη συνθήκη για τη μετάβαση από από το ισχύον μοντέλο στο επιθυμητό. Μέσα από το παρόν, δεν επιχειρούμε τη χαρτογράφηση του συνόλου της ουτοπικής σκέψης όπως έχει εκφραστεί στο πλαίσιο των αστικών προσεγγίσεων, αλλά την μελέτη του ελευθεριακού κοινοτισμού ως ελευθεριακή ουτοπική θεώρηση(2) που έρχεται αντιμέτωπη με την ανάγκη όχι μόνο βελτίωσης ή αλλαγής της κοινωνίας, αλλά με την ανάγκη να ξαναφτιαχτεί εξ ολοκλήρου η κοινωνία προτείνοντας ταυτόχρονα το μοντέλο αυτό(3).

Υποθέσεις Εργασίας

Σύμφωνα με τον Μπούκτσιν “μόνο σε ένα πλήρες αστικό περιβάλλον μπορούν να υπάρξουν πλήρεις άνθρωποι, μόνο σε μια ορθολογική κατάσταση μπορεί το ανθρώπινο πνεύμα να προωθήσει τις πιο ζωτικές, πολιτιστικές και κοινωνικές παραδόσεις”. Πως ορίζεται όμως το πλήρες αστικό περιβάλλον; Σε ποιο βαθμό απέχουν οι σημερινές πόλεις από αυτόν τον προσδιορισμό; Τι είδους κοινωνική αναδιάρθρωση απαιτείται για να ανακτηθεί; Με ποια πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά μέσα θα επιτευχθεί μια τέτοια αναδιοργάνωση;

Το παρόν, επιχειρεί να εντοπίσει το καίριο πρόβλημα και να διατυπώσει την μέθοδο, το μέσο και τον στόχο, θεωρώντας πως η ουτοπία του ελευθεριακού κοινοτισμού πραγματεύεται με πληρότητα και αυθεντικότητα ένα πρόταγμα κοινωνικής μεταβολής προς την κατεύθυνση του κοινοτισμού. Συγκεκριμένα η θεώρηση αυτή προσβλέπει στη δημιουργία μιας κοινωνίας στηριγμένης σε συνομοσπονδία αυτόνομων κοινοτήτων, αυτοοργανούμενων και αυτοδιοικούμενων μέσω αμεσοδημοκρατικών συνελεύσεων. Για να γίνει, όμως, «ικανό» το οργανωτικό αντίκτυπο της συλλογικής αυτονομίας -είτε στον χώρο των ιδεών, είτε στον χώρο της πρακτικής- πρέπει να προσδιοριστεί εντός μη ιεραρχικά δομημένων οργανώσεων. Η ιδιαιτερότητα αυτού του λόγου καθιστά αναγκαία την μετάβαση από τον υπάρχον ιεραρχικό και εξισωτικό χώρο της πόλης σε έναν «απελευθερωμένο χώρο» βασισμένο στην αυτενέργεια και την αυτοδιεύθυνση. Προβάλλει ένα πρόγραμμα μιας αποκεντρωμένης κοινότητας και ρητά απελευθερωμένης από το καπιταλιστικό μοντέλο. Όπως είναι φανερό, το σχέδιο αυτό αποβλέπει σε κάτι περισσότερο από τον επανασχεδιασμό ή μεταβολή της υφιστάμενης κοινότητας· διακηρύσσει και διερευνά ένα νέο τρόπο ζωής στο πιο στοιχειώδες επίπεδο της ανθρώπινης επαφής. Έρχεται λοιπόν σε κόντρα με ένα

μοντέλο κοινωνικής αλλαγής που στηρίζεται πάνω στην πίστη πως “μια νέα κοινωνία γεννιέται μέσα στη μήτρα της παλιάς και τελικά αναπτύσσεται από αυτή” (4), θεωρώντας πως λίγες επιλογές έχουν απομείνει σήμερα στην κυρίαρχη κοινωνία καθώς η πόλη έχει ολοκληρώσει την ιστορική της εξέλιξη.

Σύμφωνα με τον Μπούκτσιν, η ανθρωπότητα και η φύση έχουν εγκλωβιστεί σε μια κοινή μοίρα βασισμένη στην ιεραρχική νοοτροπία και κοινωνία. Θεωρεί πως μόνο η κοινωνική οικολογία (5) έχει στέρεες ρίζες στην κοινωνική κριτική και πως ένα όραμα κοινωνικής ανασυγκρότησης μπορεί να μας παράσχει τα μέσα για να ξαναφτιάξουμε την κοινωνία με τρόπο επωφελή τόσο για τη φύση όσο και για την ανθρωπότητα. “Ο πειρασμός για επιστροφή στον ριζοσπαστισμό του παρελθόντος, είναι πλέον ανεπαρκής διαποτισμένος από τα σίγουρα δόγματα που εμπνέουν κοινωνικά και περιβάλλονται από την αίγλη μιας ρομαντικής εξέγερσης” (6) Αυτό που κάνει μια τέτοια μορφή δράσης ιδιαίτερα αναποτελεσματική είναι το γεγονός πως λαμβάνει την υπάρχουσα κοινωνική τάξη πραγμάτων δεδομένη προσπαθώντας να ελιχθεί εντός της χωρίς να προσπαθεί ουσιαστικά να την ανατρέψει πλήρως.

Για να δοθεί εκ νέου εγκυρότητα στην επιλογή του ελευθεριακού κοινοτισμού και των χαρακτηριστικών του όπως αναπτύχθηκαν παραπάνω, επιλέγουμε να αντιπαραθέσουμε τάσεις συγκρουσιακού λόγου με σημαίνουσα διαφορά την επιδίωξη μιας νέας αστικής συνθήκης εντός των σημερινών πόλεων, που βασίζεται στην διεκδίκηση του δικαιώματος σε αυτές με εξεγερσιακού τύπου τακτικές. Πιο αναλυτικά την εν λόγω απομάκρυνση θα την ορίσουμε με βάση τους εξής άξονες: αφενός στην ιδέα πως το δικαίωμα στην πόλη μπορεί να προσαρμόζεται σε οποιαδήποτε κοινωνικοπολιτική κατάσταση χωρίς να απαιτείται ολική αναθεώρηση και αφετέρου στην πεποίθηση πως οι επιδιώξεις αυτές πρέπει να επι-

κεντρώνονται ρητά και να οργανώνονται στο ευρύτερο πεδίο της πόλης και του αστικού χώρου μέσω της κοινωνικής εξέγερσης” (7). Μέσα στα πλαίσια σύγκρισης αναδύονται και επιμέρους διαφορές όπως η θέση πως δεν μπορούν να προκύψουν σχέδια και λύσεις χωρίς προσφυγή σε «εμφωλευμένες» και ως εκ τούτου ιεραρχικές μορφές οργάνωσης(8). Πρέπει να τονίσουμε ότι παράλληλα και οι δύο πολιτικές θέσεις συγκροτούνται στο πλαίσιο ανάλυσης μιας υπάρχουσας, μη αποδεκτής, κατάστασης και προσβλέπουν σε μια ριζική αλλαγή από τα κάτω. Έτσι σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, μπορούμε να πούμε ότι διερευνάται τόσο η κοινή θεώρηση ανάγκης μεταβολής μιας προβληματικής πραγμα-τικότητας όσο και η εκ βαθέως αντίφαση μεταξύ τους για την μέθοδο και τον στόχο, ώστε η αντιπαραβολή να είναι τεκμηριωμένη και δόκιμη.

Μεθοδολογική προσέγγιση

Σε επίπεδο μεθοδολογικής επεξεργασίας του θέματος η διαδικασία που θα ακολουθηθεί περιλαμβάνει εκτεταμένη βιβλιογραφική έρευνα που συγκροτείται μέσα από μια υποκειμενική επιλογή. Προκειμένου να καταστεί δυνατή η βαθύτερη κατανόηση της σύλληψης και εξέλιξης-θεωρητικής και πρακτικής του ελευθεριακού κοινοτισμού το παρόν κείμενο θα χωριστεί σε δύο υπό-ενότητες.

Στο πρώτο μέρος του κειμένου που ακολουθεί επεξεργάζονται οι σκέψεις, που αναπτύχθηκαν στις υποθέσεις εργασίας, γύρω από την ιδέα του ελευθεριακού κοινοτισμού και των συνθηκών που τη γέννησαν. Σε θεωρητικό επίπεδο, θα αποδώσουμε τις βιβλιογραφικές αναφορές, από τις οποίες αντλούμε και τις υποθέσεις εργασίας μας, κατά βάση στον Κ. Γουώρντ και στον Μ. Μπούκτσιν καθώς επανα-επεξεργάζονται τον κοινοτισμό μέσα σε μια

προοπτική κοινωνικής μεταβολής, που οπωσδήποτε είναι ριζοσπαστική, αλλά δεν θεμελιώνεται πλέον στην ιδέα της κοινωνικής εξέγερσης. Η επιλογή αυτή βασίζεται στην υποκειμενική τοποθέτηση πως μια τέτοια προσέγγιση του κοινοτισμού είναι πλησιέστερη στην σύγχρονη αστική πραγματικότητα από τυχόν άλλες όπως του Π. Κροπότκιν που δικαίως θεωρείται ο “πιο κοινοτικός” στοχαστής του κλασικού αναρχισμού. Στη συνέχεια γίνεται μια προσπάθεια να εντοπιστούν σχέσεις και αντιφάσεις με άλλες πολιτικές θέσεις που συγκροτούνται σε κοινό πλαίσιο. Την εν λόγω σύνδεση και ταυτόχρονα «σύγκρουση» είναι που θεωρούμε εδώ ως απόδειξη της μη αυθαίρετης επιλογής του πεδίου μελέτης μας. Πιο συγκεκριμένα επιλέγεται η αντιπαραβολή με την ιδέα του υλοποιημένου δικαιώματος στην πόλη. Η απεικόνιση αυτής της θεώρησης θα γίνει με άξονα την διατύπωση του “δικαιώματος στην πόλη” από τον Η.Lefebvre(9) και από τον D.Harvey (10) αλλά και μέσω της υλοποιημένης απόδοσής στο πεδίο της πόλης.

Στο δεύτερο μέρος του παρόντος κειμένου θα διερευνηθούν τυχόν υπαρκτές ερμηνείες του ελευθεριακού κοινοτισμού και θα σχολιαστούν οι αντιφάσεις προγράμματος-υλοποίησης ή ο πετυχημένος συγκερασμός στοιχείων του. Τα παραδείγματα που επιλέγουμε να παρουσιάσουμε είναι εγχειρήματα κοινοτισμού-κολεκτιβισμού που πρεσβεύουν τη θεωρία του ελευθεριακού κοινοτισμού καθώς και οργανώσεις «δημοκρατικού συνομοσπονδισμού» όπως αναπτύσσονται στο Βόρειο Κουρδιστάν. Η παρουσίαση αυτή αν και σύντομη, εξαιτίας του περιορισμένου μεγέθους του παρόντος, θεωρείται αναγκαία καθώς θα ήταν ανυπόστατη και στείρα η σύγκριση με άλλους υλοποιημένους συγκρουσιακούς λόγους χωρίς αντίστοιχη αναφορά σε υλοποιημένες προσπάθειες του ελευθεριακού κοινοτισμού.

Τα όρια της αστικής πόλης και η διαμορφωμένη πραγματικότητα

Οι πόλεις είχαν το ιστορικό προνόμιο να είναι το κύριο πεδίο δράσης και εξέλιξης των κοινωνικών διεργασιών και συγκρούσεων, ακόμα και σε εποχές που το κέντρο βάρους της οικονομικής και κοινωνικής ζωής ήταν στην ύπαιθρο, όπως στον πρώιμο μεσαίωνα. (11) Το προνόμιο αυτό πηγάζει από τα ιδιαίτερα χωρικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά τους καθώς «οι πόλεις συγκεντρώνουν εκείνες τις ενεργοποιητικές δυνάμεις της κοινωνικής ζωής, που η ζωή της υπαίθρου τείνει να διασπείρει σε αχανείς εκτάσεις γης και διασκορπισμένους πληθυσμούς». (12)

Οι πόλεις μπορούν να απεικονιστούν ως φάσεις ή στιγμές μιας ευρύτερης αστικής διαδικασίας, μιας διαδικασίας στην οποία οι δυνατότητες της αστικής ανάπτυξης αποκαλύπτονται εσωτερικά, εμπλουτίζονται ή φθάνουν στην απόλυτη άρνησή τους. Σύμφωνα με αυτή τη συλλογιστική, πέρα από συγκεκριμένα όρια οι πόλεις αναιρούν την ίδια τους την υπόστασή ως κοινότητες, συντηρώντας μια ανθρώπινη κατάσταση που είναι ατομικοποιητική και πολιτιστικά ή κοινωνικά αποξηραμένη. Σύμφωνα με το Μπούκτσιν τα όρια που επιβάλλει στην πόλη η σύγχρονη κοινωνική ζωή είτε θα ξεπεραστούν, είτε, μένοντας δέσμοι αυτών, οι άνθρωποι, θα αποτύχουν να λύσουν τα κοινωνικά τους προβλήματα βρίσκοντας παροδικές λύσεις που συμπορεύονται με τη βαρβαρότητα (13). Ποιες είναι όμως οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που οδήγησαν την σύγχρονη πόλη σε αυτά όρια; Ποιες ουσιαστικές μεταλλαγές της πόλης την μετέτρεψαν από προνομιακό πεδίο σε ένα αμφισβητούμενα ικανό χώρο για κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη;

Οι σύγχρονες πόλεις καταλαμβάνουν μια μοναδική θέση στην αστική ιστορία. Η τεράστια ανάπτυξη της βιομηχανίας θα μπορούσε να οδηγήσει την ύπαιθρο και την πόλη σε μια ορθολογική και οικολογική σύνθεση. Ωστόσο ως απόρροια της βιομηχανικής ανάπτυξης και του καπιταλιστικού μοντέλου που την όρισε, η σύγχρονη πόλη οδηγήθηκε σε ανταγωνισμό με την ύπαιθρο σε εκρηκτικό σημείο. Οι γιγαντιαίες πόλεις, ή, ακριβέστερα οι άτακτα εξαπλωμένες αστικές ζώνες δεν είναι μόνο υπεύθυνες για την πολιτισμική ομογενοποίηση, την ατομική ανωνυμία και την συγκεντροποιημένη εξουσία. (14) Επιβαρύνουν επίσης ανεπανόρθωτα όλα τα χαρακτηριστικά της φύσης στις περιοχές που καταλαμβάνουν. Το γεγονός αυτός γίνεται ακόμα πιο έντονο καθώς η αστικοποίηση απειλεί να εξαλείψει όχι μόνο την πόλη αλλά και την επαρχία, ξεπερνώντας κατά πολύ τα όρια ύπαρξης μιας βιώσιμης κοινότητας. Δοσμένης της μορφής αυτής που έχει λάβει και του συστήματος που τη διέπει καθορίζει θεωρείται μέσω της παρούσας προσέγγισης αμφισβητούμενη η ανατροπή της ισχύουσας αστικής συνθήκης εντός των ορίων της πόλης όπως επιβάλλονται. Τείνουμε έτσι προς μια κατεύθυνση ανάπτυξης όλου εκείνου που είναι επιθυμητό στο σύστημα της πόλης - και θα οριστεί εν συνεχεία- σε μια ποιοτικά νέα ανθρώπινη κοινότητα.

Για να σχηματίσουμε όμως μια εικόνα για το πως διαμορφώθηκε η σύγχρονη αστική πόλη πρέπει να σταθούμε εν συντομία στο που ακριβώς οδήγησε η βιομηχανική ανάπτυξη και στον τρόπο που το καπιταλιστικό καθεστώς καθόρισε πλήρως την κατεύθυνση αυτή. Η επιλογή, των σημείων ανάλυσης που έπονται, στηρίζεται στις ιδιαιτερότητες του λόγου που διαμορφώνει το πρίσμα της παρούσας εργασίας.

1. "Ο καπιταλισμός αντιπροσωπεύει την πιο αναπτυγμένη μορφή εμπορευματικής παραγωγής." Πέρα από την πρώτη ανάγνωση γίνεται σήμερα όλο και πιο σαφές ότι κάτι τέτοιο παραπέμπει στην παραγωγή ως αυτοσκοπό, σημαδεύοντας μια θεμελιακή αλλαγή σε όλες τις αξίες των κοινωνιών που προϋπήρχαν. Η τεχνολογία έγινε μια προέκταση της εργασίας, ένας πόρος για οικονομική εκμετάλλευση. Η οικονομική δραστηριότητα άρχισε να υποτάσσει την ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών στους αφηρημένους σκοπούς της ανταλλαγής και της συσσώρευσης κεφαλαίου. (15) Η πόλη μετατράπηκε σε μια εμπορική και βιομηχανική επιχείρηση- ένα τόπο εργασίας, η εργατική δύναμη υποβιβάστηκε σε εμπόρευμα ενώ οι κοινωνικές σχέσεις ποσοτικοποιήθηκαν. Κάθε οντότητα και ανθρώπινη ικανότητα έγινε νοητή σαν πηγή για άντληση κέρδους. Υπό αυτές τις συνθήκες οι άνθρωποι έχασαν την ατομικότητα τους και η πόλη έγινε «ένα απλό συνονθύλευμα από αποθαρρημένους ανθρώπους διασκορπισμένους μέσα σε παγερές, άμορφες δομές».(16)

2. "Η αστική κοινωνία, μειώνοντας όλους τους κοινωνικούς δεσμούς σε ένα εμπορευματικό δεσμό και υποβιβάζοντας όλη την παραγωγική δραστηριότητα σε «παραγωγή για την παραγωγή», οδήγησε την ιεραρχική στάση σε ένα απόλυτο ανταγωνισμό με τον φυσικό κόσμο." (17) Η άνοδος του καπιταλισμού, με ένα νόμο για τη ζωή που βασιζόταν στον ανταγωνισμό, στη συσσώρευση κεφαλαίου και στην χωρίς όρια οικονομική ανάπτυξη έφερε τα κοινωνικά και οικολογικά προβλήματα στο πιο κρίσιμο ιστορικά σημείο. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί εμφατικά, πως μέσα από την συγκεκριμένη οπτική γωνία που ορίζουμε το πρόβλημα, η ρίζα των οικολογικών προβλημάτων δεν εντοπίζεται μόνο στον χωρικό γιγαντισμό των πόλεων αλλά και στα κοινωνικά προβλήματα -προβλήματα που ανάγονται στις ιεραρχικές σχέσεις- που αναπτύσσονται στην καπιταλιστική κοινωνία.

3. "Η πολιτική κοινωνία έγινε το υποπροϊόν της οικονομικής κοινωνίας." Οι πολίτες συρρικνώθηκαν στη θέση των ανώνυμων «συστατικών στοιχείων» των εκλεγμένων αντιπροσώπων. Μετατράπηκαν σε παθητικούς πληρωτές φόρων, με μόνο τους ρόλο την διεκπεραίωση των εργασιακών τους καθηκόντων προς διατήρηση της παρούσας κοινωνίας, αποσυρόμενοι ταυτόχρονα από κάθε πολιτική ζωή –μια περιοχή που φυλάσσεται για το κράτος και τους επίσημους εκπροσώπους του. (18)

4. "Οι πόλεις, που ιστορικά χρησίμευαν για να συγκεντρώσουν ανθρώπους με διαφορετική προέλευση σε ένα κοινό χώρο, συμβάλλοντας έτσι την κοινοτική αλληλεγγύη, άρχισαν να προωθούν την εξατομίκευση." Η πόλη μετατράπηκε στο μέρος που κρύβεται κανείς αφού δεν χρειάζεται να αναπτύξει και να προβάλλει κάποια ταυτότητα. Ο φόβος αντικατέστησε την κοινωνικότητα, η σκληρότητα διάβρωσε την αλληλεγγύη και η υπερσυσσώρευση των ανθρώπων υπονόμωσε την αίσθηση που έχουν για την ατομικότητα. Ο άνθρωπος μετατράπηκε σε μονάδα μια μάζας χωρίς πρόσωπο. Η καθημερινή ζωή εξισώθηκε με μια ουδέτερη επαναληψιμότητα και ο χρόνος με ένα εργαλείο της παραγωγής.

«Αφότου οι παραδοσιακές, κοινοτικές συνθήκες ζωής διαλύονται από το εμπόριο, μετατρέπόμενες σε μοναδιαίες, αφότου οι κοινωνικές σχέσεις διαλύθηκαν, μετατρέπόμενες σε ένα χρηματικό δεσμό, το άτομο απογυμνώνεται από κάθε ευθύνη απέναντι στην κοινωνία και στα άλλα άτομα». (19)

Από την ανάλυση των σημείων που προηγήθηκε, γίνεται σαφές ότι η άνοδος του καπιταλισμού, με ένα νόμο της ζωής που βασιζόταν στον ανταγωνισμό, στη συσσώρευση του κεφαλαίου και στη χωρίς όρια οικονομική ανάπτυξη, έφερε τα οικολογικά και τα κοινωνικά προβλήματα σε ένα τόσο κρίσιμο σημείο χωρίς προηγούμενο. Το αντίκτυπο αυτής της πραγματικότητας στη μορφή της σημερινής πόλης ήταν καθοριστικό. Ακόμα πιο έντονο ρόλο διαδραματίζει σήμερα, καθώς το ίδιο το καπιταλιστικό καθεστώς βρίσκεται υπό κρίση. Σε αυτή τη συγκυρία, της κλιμάκωσης της οικονομικής δυσμένειας, της κατάργησης των στοιχειωδών ανθρώπινων, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, των εντεινόμενων ανισοτήτων και της διευρυμένης καταστολής οι πόλεις συγκροτούν τη βάση έκφρασης αυτής της κρίσης που από οικονομική έχει μετατραπεί σε ανθρωπιστική. (20) Ως απάντηση στις πολλαπλές εκφάνσεις της κρίσης έχει αναδυθεί πληθώρα συγκρουσιακών λόγων επιχειρώντας να εκφράσουν τόσο την αντίθεσή τους αλλά και την ελπίδα για ανατροπή του υπάρχοντος. Σύμφωνα με τον Μπούκτσιν, όμως, μέχρις ότου λυθούν τα βασικά προβλήματα -οικολογικά, κοινωνικά- που προκύπτουν από τα σημεία που προαναφέρθηκαν, δεν μπορεί να αναπτυχθεί ένα γενικό συμφέρον που θα διατυπώνει μια πολιτική ικανή να ξεπεράσει τη κλιμακούμενη ανθρωπιστική και οικολογική κρίση και την αδυναμία αυτής της κοινωνίας να την αντιμετωπίσει.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε πως ο καπιταλισμός δεν ήταν αναπόφευκτη «αναγκαιότητα» ούτε «προαπαιτούμενο» της αστικής ανάπτυξης. «Ο καπιταλισμός και η καπιταλιστική νοοτροπία, ως ένα ακραίο ανταγωνιστικό σύστημα αγοράς που στηριζόταν στην παραγωγή για την ανταλλαγή και συσσώρευση πλούτου με τη έμφαση που έδινε στον ατομικό εγωισμό, βρισκόταν σε πλήρη αντίθεση με την βιωμένη πραγματικότητα των προκαπιταλιστικών κοινωνιών.» (21) Το γεγονός αυτό δεν μας οδηγεί στο συμπέρασμα επιστροφής σε αυτούσια προϋπάρχοντα μοντέλα προκαπιταλιστικών κοινοτήτων καθώς η περιπλοκότητα της νεότερης κοινωνίας καθιστά αβάσιμη οποιαδήποτε ρομαντική υπόθεση περί δημιουργίας, σήμερα, μιας οργανικής κοινωνίας. (22) Αντίθετα προσβλέπει στη συνειδητοποίηση ότι το υπάρχον δεν είναι δεδομένο, μπορεί να αναδιπλώνεται να αλλάζει αλλά και να ανατραπεί πλήρως. Τα αστικά χαρακτηριστικά της καθημερινής ζωής μας και του τρόπου σκέψης μας όσο βαθιά ριζωμένα και αν είναι μπορούν να αναθεωρηθούν.

Τίθενται έτσι ποικίλα ερωτήματα αναφορικά με το αν το κράτος ήταν ο αναπόφευκτος διάδοχος της πόλης· αν η κοινοτική χρήση των φυσικών πόρων όφειλε να υποκατασταθεί από την ατομική ιδιοκτησία· αν η παραγωγή αγαθών ανθρώπινης κλίμακας ήταν προορισμένη με «ιστορική αναγκαιότητα» να εγκαταλειφθεί προς όφελος γιγαντιαίων συγκεντρώσεων. (23)

Ορίζοντας την Ουτοπία - Κοινωνική Οικολογία και Ελευθεριακός Κοινοτισμός

Όσο και αν έχουν μολυνθεί τα ιδανικά της ελευθερίας, εξακολουθούν να υπάρχουν ανάμεσά μας. Όμως το επαναστατικό σχέδιο σπανίως ήταν τόσο διαλυμένο από την «αστικοποίηση». (24)

Έχοντας ορίσει τις αιτίες και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αναπτύσσεται ένα προβληματικό αστικό περιβάλλον, αναζητάμε τον συγκρουσιακό λόγο, στα πλαίσια κριτικής θεωρίας για την πόλη, που να οδηγεί σε μια συγκροτημένη προοπτική για την πόλη και όχι σε ατέρμονες αναλύσεις των υλοποιημένων δυστοπιών. Μια ουτοπία που να περιγράφει ένα εναλλακτικό σύστημα αξιών και τους τρόπους μετάβασης από το ισχύον στο επιθυμητό. Αποφεύγοντας μια συστηματική ανάλυση του συνόλου της ουτοπικής σκέψης, καθώς κάτι τέτοιο δεν αποτελεί στόχο του παρόντος, διερευνούμε κατά πόσο η θεώρηση του ελευθεριακού κοινοτισμού, όπως ορίστηκε από τον Μπούκτσιν, αποτελεί μια «μεστή νοήματος» προοπτική για την σημερινή πόλη. Τα σημεία τα οποία κρίνουμε εδώ ότι αποτελούν παράγοντες μια τέτοιας επιλογής συνοψίζονται τόσο στην διατύπωση σαφώς ορισμένων αιτημάτων για κοινωνική αλλαγή όσο και στην ύπαρξη ικανού οργανωτικού σχεδίου για επίτευξη αυτής. Η δεδομένη ελευθεριακή ουτοπική θεώρηση έρχεται αντιμέτωπη με την διάλυση και την αναδημιουργία εξ ολοκλήρου της κοινωνίας προτείνοντας ταυτόχρονα τη μέθοδο, τη δομή και την οργάνωση που απαιτείται για να επιτευχθεί.

Όπως ήδη προαναφέρθηκε, σύμφωνα με τη συλλογιστική που ακολουθούμε στο παρόν, κανένα από τα βασικά κοινωνικά και οικολογικά προβλήματα, που αναλύθηκαν στο προηγούμενο μέρος της εργασίας, δεν μπορούν να επιλυθούν χωρίς μια βαθιά κοινωνική μεταβολή. Οι προσπάθειες να δημιουργηθεί ένας «πράσινος» ή ένας «πιο ανθρώπινος» καπιταλισμός είναι καταδικασμένες σε αποτυχία, εξαιτίας της ίδιας της φύσης του συστήματος, που είναι ένα σύστημα συνεχούς ανάπτυξης βασισμένης πάνω στον ανταγωνισμό. Ο καπιταλισμός δεν μπορεί να «πεισθεί» να θέσει φρένο στην ανάπτυξή του, όπως ακριβώς δεν μπορούμε να «πεισόσουμε» ένα ανθρώπινο ον να σταματήσει να αναπνέει. (25) Μια τέτοια διαλεκτική ανάλυση αρνείται τόσο την προφανή πραγματικότητα του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού, όσο και τον πραγματιστικό «ρεαλισμό» των ρεφορμιστών. Αντίθετα έχει ως τελική πρόθεση την καταστροφή των ορίων που έχουν επιβληθεί και την υλοποίηση μιας ορθολογικής κοινωνίας. Για να ξεφύγουμε όμως από αυτή τη στερεοτυπική εικόνα και να υλοποιήσουμε μια τέτοια κοινωνία δεν αρκεί να καταλύσουμε μέρος των εξαναγκαστικών ή καταπιεστικών θεσμών αλλά να εξαλύψουμε την ενσταλαγμένη νοοτροπία που διέπει την πραγματικότητα.

Παρόμοια όσο αφορά την σύγχρονη πόλη: «Είναι δύσκολο να πιστέψουμε πως η σύγχρονη μητρόπολη μπορεί να βελτιωθεί ή να αλλάξει σε σημαντικό βαθμό. Μπορεί μόνο να διαλυθεί»

Βασισμένοι στην ανάγκη για κοινωνική αλλαγή και σε αντίθεση με τακτικές παραδοσιακού ριζοσπαστισμού -μια ιδέα επανάστασης εξεγερτικού τύπου θεωρήθηκε πλέον ξεπερασμένη από την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της σύγχρονης κοινωνίας- οι αναρχικοί θεωρητικοί εισήγαγαν, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, την ιδέα της κοινωνικής οικολογίας. Πρόκειται για ένα επαναστατικό σχέδιο που δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την διάρθρωση της πόλης και της κοινότητας. Στα πλαίσια αυτού του σχεδίου, εγκαταλείφθηκε μια ρεφορμιστική προσέγγιση που εστίαζε την προσοχή της σε επιμέρους μεμονωμένα ζητήματα υπέρ μιας επαναστατικής που βασιζόταν στην ανάγκη να

ξαναφτιαχτεί εξ ολοκλήρου η κοινωνία σε μια οικολογική κατεύθυνση. (26) Σημαντική σε αυτή την προσέγγιση, η οποία έλκει την καταγωγή της από κείμενα του Π. Κροπότκιν, είναι η σχέση που εγκαθίδρυσε μεταξύ στην ιεραρχία και στην ιδέα κυριαρχίας πάνω στη φύση. Η ιδιαιτερότητα, της επιχειρηματολογίας αυτής της αναρχικής ερμηνείας, έγκειται στο γεγονός ότι εντοπίζει την πρωταρχική αιτία της ανθρωπιστικής κρίσης όσο και της οικολογικής καταστροφής στην ιεραρχική δομή της κοινωνίας, καθώς η κυριαρχία ανθρώπου πάνω σε άνθρωπο αποτέλεσε τη βάση κυριαρχίας ανθρώπου πάνω στη φύση. Με απλά λόγια: η άρση της κυριαρχίας ανθρώπου πάνω σε άνθρωπο, της ανόδου της ιεραρχίας, των τάξεων και του κράτους αποτελεί προϋπόθεση αυτής της συλλογιστικής για εξάλειψη και της κυριαρχίας ανθρώπου πάνω στη φύση, καθώς πρόκειται για μια αλληλουχία σχέσεων που αν δεν αρθεί από τη ρίζα δεν θα ανατραπεί. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι αυτός ο συγκρουσιακός λόγος ασχολήθηκε με την ιεραρχία καθαυτή-με τη μορφή τρόπων σκέψης, βασικών ανθρώπινων σχέσεων, κοινωνικών σχέσεων και αλληλεπίδραση της κοινωνίας με τη φύση- αποσυνδέοντας τη με το παραδοσιακό πλέγμα των ταξικών αναλύσεων, που την έκρυβε κάτω από το χαλί των οικονομικών ερμηνειών της κοινωνίας (27). Ως επέκταση αυτού, ζητήματα ανάπτυξης, κέρδους, το μέλλον των πόλεων και του πλανήτη, δεν αποτελούν μεμονωμένα ή ταξικά ζητήματα, αλλά ανθρώπινα και οικολογικά ζητήματα, η λύση των οποίων συμπεριλαμβάνει την κατάργηση κάθε μορφής ιεραρχίας - ψυχολογικής, πολιτισμικής και κοινωνικής-, των τάξεων, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους.

Το επαναστατικό σχέδιο μπορούσε τώρα να οριστεί υπό ένα πρίσμα κατάργησης της ιεραρχίας, ως επανεναρμονισμός της ανθρωπότητας με τη φύση μέσω του επανεναρμονισμού ανθρώπου με άνθρωπο, ως επίτευξη μιας οικολογικής κοινωνίας που θα δομείται πάνω σε οικολογικά ασφαλείς τεχνολογίες και άμεσα δημοκρατικές κοινότητες. (28)

Η πολιτική στρατηγική μιας τέτοιας θεώρησης βασίζεται στη βαθμιαία μετάβαση από τις σημερινές καπιταλιστικές, ιεραρχικές και κρατικές κοινωνίες σε μια συνομοσπονδιακή, κοινοτική και οικολογική κοινωνία, έκφρασή της οποίας αποτελεί ο ελευθεριακός κοινοτισμός. Αυτό το αναρχικό όραμα αποκεντρωμένων κοινοτήτων, οι οποίες ενώνονται σε ελεύθερες συνομοσπονδίες ή δίκτυα που συντονίζουν τις κοινότητες μιας περιοχής, αντανακλά τα παραδοσιακά ιδανικά μιας συμμετοχικής δημοκρατίας σε ένα σύγχρονο ριζοσπαστικό σχέδιο. (29)

Πιο συγκεκριμένα, η ανάγκη για αποκέντρωση πηγάζει από τις σύγχρονες αστικές συνθήκες, από την ταύτιση δηλαδή των πόλεων με τις αχανείς αστικές ζώνες που έχουν προκύψει από τη διαδικασία αστικοποίησης. Η στρεβλωμένη αυτή εικόνα, παράλληλα με το σύστημα που τη διακατέχει, θολώνει τη σαφή διάκριση μεταξύ της δημιουργίας πόλεων και της αστικοποίησης, μεταξύ πολιτών και συστατικών στοιχείων των αντιπροσώπων, μεταξύ πολιτικής και κρατικής εξουσίας. (30) Βάση αυτής της συλλογιστικής ο Μπούκτσιν πιστεύει πως πρέπει να επέλθει αποκέντρωση της μεγαλούπολης σε μικρές μονάδες, σε μικρές πόλεις. Πόλεις νοούμενες ως κοινότητες ανθρώπινης κλίμακας, ως αυτοκυβερνούμενες κοινότητες που έχουν συνενωθεί μεταξύ τους ελεύθερα και με τη μορφή συνομοσπονδίας, οι πολίτες των οποίων αποτελούν ενεργά στοιχεία διατύπωσης πολιτικής. Ταυτόχρονα αυτή η τροποποίηση της κλίμακας απαιτείται ώστε να ανταποκριθούμε στις πιο στοιχειώδεις ανάγκες διαβίωσης σε κάποιο είδος ισορροπίας με τη φύση.

“Η αποκέντρωση των μεγάλων πόλεων σε κοινότητες ανθρώπινης κλίμακας δεν είναι ούτε μια ρομαντική μυστικοποίηση ενός μοναχικού ερημίτη που αγαπά τη φύση ούτε κάποιο απόμακρο αναρχικό ιδανικό. Έχει γίνει απαραίτητη για μια κοινωνία που έχει οικολογική ευαισθησία. Αυτό που σήμερα ενδιαφέρει σ’αυτά τα «ουτοπικά» αιτήματα είναι η επιλογή ανάμεσα σε ένα περιβάλλον που

υποβαθμίζεται ταχύτατα και μια κοινωνία που θα ζήσει σε ισορροπία με τη φύση σε μια βιώσιμη και ανανεώσιμη βάση” (31)

Σύμφωνα με τον Μπούκτσιν, η διαδικασία αποκέντρωσης σήμερα ενισχύεται καθοριστικά από τη σύγχρονη τεχνολογία. Ο αυτοματισμός, οι ηλεκτρονικές επικοινωνίες, η σμίκρυνση, οι μονάδες μικρής κλίμακας, οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας – αυτές οι νέες τεχνολογίες θα καθιστούσαν δυνατή την κοινωνική και πολιτική αποκέντρωση της κοινωνίας. Θα επέτρεπαν την αποκέντρωση της μαζικής παραγωγής και την ενσωμάτωσή της σε μια τοπικής κλίμακας ποιοτική παραγωγή. (32). Σε αυτήν τη μικρή κλίμακα τα οφέλη της βιομηχανικής κοινωνίας θα μπορούσαν να έρθουν σε ισορροπία με την ύπαιθρο.

Βέβαια η ανάγκη αποκέντρωσης της πόλης, ώστε να επέλθει η δημιουργία μιας ορθολογικής κοινωνίας, απαιτεί την ανάπτυξη θεσμών κάτω από τους οποίους θα υλοποιούνταν αυτό το εγχείρημα. Η θεσμική δομή του ελευθεριακού κοινοτισμού για την αυτοδιεύθυνση της αποκεντρωμένης κοινότητας είναι η αμεσοδημοκρατία. Η άμεση δημοκρατία, έτσι όπως συλλαμβάνεται από τον Μπούκτσιν, πρέπει να είναι «κοινοτική και θεσπισμένη με τρόπο συμμετοχικό και άμεσο. Μια κοινοτική δημοκρατία που δημιουργεί και αναπτύσσει μια δημόσια σφαίρα και μια πολιτική, που εκτυλίσσεται όντας σε ένταση και αποφασιστική σύγκρουση με το κράτος.» Για να μην καταλήξει, όμως, το δημοτικό πρόταγμα στην δημιουργία πολιτικών δομών διαποτισμένων από ένα τοπικιστικό πνεύμα, θεωρεί αναγκαία την εγκαθίδρυση «ενός γνήσιου μπουτουαλισμού, βασισμένου στη διανομή πόρων, της παραγωγής και της πολιτικής δραστηριότητας». (33)

Ενώ οι κοινοτικές συνελεύσεις που λειτουργούν με άμεση δημοκρατία αποτελούν τη βάση του σχεδιασμού πολιτικής, το κράτος αντικαθίσταται «από ένα συνομοσπονδιακό δίκτυο κοινοτικών συνελεύσεων· η επιχειρηματική οικονομία έχει μετατραπεί σε μια πραγματική πολιτική οικονομία, στην οποία οι κοινότητες, αλληλοεπιδρώντας μεταξύ τους οικονομικά και πολιτικά, θα επιλύσουν τα υλικά τους προβλήματα ως ομάδες πολιτών μέσα από ανοιχτές συνελεύσεις». (34)

Βάση αυτού του σχεδίου, αναγκαία είναι η ανάδυση συνειδητού κινήματος που θα αλλάξει τη μια κοινότητα μετά την άλλη και θα εγκαθιδρύσει ένα σύστημα συνομοσπονδιακών σχέσεων μεταξύ των κοινοτήτων· ένα κίνημα που θα δημιουργήσει από μόνο του μια περιφερειακή εξουσία. (35.) Το κίνημα αυτό δεν πρέπει να έχει αυταπάτες ότι η κίνηση από το σήμερα στο αύριο θα είναι άμεση διαμέσου μιας έκρηξης αλλαγών. Αντίθετα απαιτείται μακρά περίοδος προπαρασκευής ώστε ο κόσμος να εκπαιδευτεί και να διαμορφώσει δομές οργάνωσης. Για να γίνει η μετάβαση στο μέλλον, χρειάζεται κατά τον οικολόγο φιλόσοφο, μια απαιτητική διαδικασία και όχι μια δραματική χειρονομία ή περιφερειακά σχέδια μικρής διάρκειας. Πρέπει να δημιουργηθεί μια νέα πολιτική που θα απέχει από τις παγίδες του κοινοβουλευτισμού και της αυτοπροβολής προωθώντας την αυτοδιόγκωση και όχι την εκπαίδευση. Πρέπει να δομηθούν νέα πολιτική και νέα προγράμματα γύρω από το σαφές όραμα που αφορά τη μορφή που θα όφειλε να λάβει η κοινωνία μακροπρόθεσμα, καθώς και γύρω από λύσεις με άμεση πρακτική εφαρμογή. Αυτό το όραμα πρέπει να διατυπώνεται σαφώς ώστε να μην μπορέσει ποτέ να γίνει αντικείμενο συμβιβασμού.

Το δικαίωμα στην πόλη και η χαμένη ουτοπία

Η ασάφεια στη διατύπωση του οράματος έχει κάνει ανεπανόρθωτη ζημιά σηματοδοτώντας την υποβάθμισή του από τις απαιτήσεις μια «πραγματιστικής» πολιτικής και από χειραγωγητικούς συμβιβασμούς. (36) Ένα κίνημα οφείλει να δίνει ορατό χαρακτήρα στα ιδανικά του έτσι ώστε να εισέλθει στη φαντασία μιας νέας πολιτικής και όχι απλώς να παρουσιάζει την ανάλυση της δυτοπίας και αφηρημένες ιδέες σε προγραμματικές διατυπώσεις.

Στα πλαίσια κριτικής θεωρίας για την πόλη, η οποία στοχεύει στην οργάνωση από τα κάτω και εντοπίζει κοινά προβλήματα με αυτά που έχουμε αναφέρει, εκφέρεται συγκρουσιακός λόγος που διεκδικεί το δικαίωμα στην πόλη. Το δικαίωμα αυτό, παρότι, αποτελεί διαχρονικά αντικείμενο διεκδίκησης, τόσο σε θεωρητικό –στο πλαίσιο κριτικής θεωρίας για την πόλη- όσο και σε πρακτικό επίπεδο –στο πλαίσιο κοινωνικών αστικών κινήματων- , δεν έχει υλοποιηθεί ποτέ στο πλαίσιο μιας ευρύτερης κοινωνικής σύγκρουσης, εγκαθιδρύοντας τις διεκδικήσεις και επιφέροντας μια εναλλακτική πραγματικότητα για την πόλη. Το γεγονός αυτό μας ωθεί να εντοπίσουμε τις συνδέσεις και αντιφάσεις με την πολιτική στρατηγική του ελευθεριακού κοινοτισμού ώστε να δοθεί εκ νέου εγκυρότητα στην ανάπτυξη του λόγου του. Πρέπει να τονίσουμε ότι στόχος του παρόντος είναι η αναφορά στην εκ βαθέως αντίθεση των δύο συγκρουσιακών λόγων προς το υπάρχον, σε επίπεδο μεθόδου και στόχων, ώστε να τεκμηριώσουμε την αναγκαιότητα ενός συγκεκριμένου οράματος και οργανωτικής δομής που επικαλείται ο Μπούκτσιν, και όχι η πλήρης καταγραφή των σκέψεων που έχουν διατυπωθεί με άξονα την υπεράσπιση του δικαιώματος στην πόλη. Θεωρώντας λοιπόν, εν μέρη αντίστοιχα, τα ιδεολογικά κίνητρα και τις αστικές συνθήκες που οδήγησαν στην διατύπωση λόγου για το δικαίωμα στην πόλη και στις αντίστοιχες κοινωνικές διεργασίες και συγκρούσεις εντός πόλης, με αυτά που οδήγησαν στην διατύπωση της κοινωνικής οικολογίας και του ελευθεριακού κοινοτισμού και στην ανάγκη ύπαρξης ενό κινήματος που θα επιφέρει την αλλαγή, αναζητάμε τις μεταξύ τους αντιφάσεις.

Ο Χ.Λεφέβρ διατύπωσε πρώτος τις απόψεις του πάνω στην διεκδίκηση του δικαιώματος στην πόλη, τις παραμονές του 1968, διαπιστώνοντας την ανάγκη ανάδειξης του αστικού χώρου ως τόπου συλλογικής ζωής και πεδίου χειραφέτησης. Ο τρόπος όμως που διατύπωνε αυτό το δικαίωμα οδηγούσε στη δίνη της υποκειμενικότητας του ίδιου της του ζητούμενου καθώς επικαλούνταν το συλλογικό φαντασιακό χωρίς να εντάσσεται σε κυρίαρχες διεκδικήσεις, ούτε να ιδιοποιείται από συγκεκριμένη ομάδα συμφερόντων. Ένα τόσο αόριστα τοποθετημένο άλλο που κάθε φορά αλλάζει υποκείμενο ανάλογα με την αφήγηση. Για τον Λεφέβρ το δικαίωμα στην πόλη, αναφερόταν σε μια διαφορετική κοινωνία πόλης, σε μια διαφορετική αστική συνθήκη. Η γενίκευση και η αφαίρεση της θεωρίας του όμως έδιναν ταυτόχρονα τη δυνατότητα στο δεδομένο δικαίωμα να προσαρμόζεται σε οποιαδήποτε κοινωνικοπολιτική κατάσταση χωρίς να απαιτεί ολική αναθεώρηση(37).

Τα χαρακτηριστικά αυτά ήταν που κατέστησαν τη θεώρηση ικανή να επανέρχεται συχνά στο προσκήνιο της θεωρητικής συζήτησης, στο πλαίσιο της αστικής κριτικής θεωρίας, σε εποχές που απέχουν από εκείνη που τη γέννησε. Τα ίδια χαρακτηριστικά όμως είναι αυτά που μέχρι σήμερα ευθύνονται για την αδυναμία ύπαρξης μιας έκδηλα προσδιορίσιμης οργάνωσης με αποτέλεσμα τα όποια κινήματα να υποπέφτουν σε έλλειψη δομών. Επιβεβαιώνονταν έτσι οι διατυπώσεις του Μπούκτσιν σύμφωνα με τις οποίες χωρίς σταθερές και σαφείς αρχές το κίνημα αιωρείται με αόριστες

έννοιες και βεβιασμένες σκέψεις αντί σαφών ιδεών, προσχεδιασμένων αντιλήψεων και ουσιωδών θεωριών που βασίζονται σε γερά θεμέλια.

Ήδη από τις αρχές διατύπωσης του δικαιώματος στην πόλη γίνονται σαφείς οι αντιφάσεις με την προσέγγιση του ελευθεριακού κοινοτισμού. Το αόριστο του ποιος διεκδικεί, τι και πως αφήνει παράλληλα μετέωρο το όραμα. Επιπλέον η πίστη πως μια νέα κοινωνία μπορεί να γεννηθεί εντός της παλιάς και τελικά να αναπτυχθεί από αυτή είναι κατά το Μπούκτσιν τρομερά εσφαλμένο μοντέλο, όπως και ότι η αλλαγή αυτή μπορεί να επιτευχθεί σε εξεγερσιακά πλαίσια. Στο σημείο αυτό δεν πρέπει να ξεχνάμε πως η αντίφαση έλκεται κυρίως από το γεγονός ότι το δικαίωμα αυτό εξελίχθηκε και προσαρμόστηκε σε σύγχρονες θεωρίες και δράσεις. Όπως ήδη αναφέρθηκε από το 1968 μέχρι σήμερα το δικαίωμα στην πόλη επανέρχεται συχνά τόσο σε θεωρητικές προσεγγίσεις με αντιπροσωπευτικό παράδειγμα τον Ντ. Χάρβεϋ του οποίου ο λόγος έχει άμεσες και έμμεσες αναφορές στο εν λόγω δικαίωμα. Η διατύπωση του το 1968 έγινε όμως κάτω από πλήρως διαφορετικές συνθήκες και εποχές, η επικαιροποίησή του δικαιώματος όμως δεν μετέβαλλε τις αρχικές του αρχές ούτε την εν λόγω αοριστία του και εκεί ακριβώς έγκειται και η αντίφαση, με την ανακύκλωση λαθών που έχουν επαναληφθεί επί πολλές γενιές τον τελευταίο αιώνα, την υιοθέτηση ασαφών αιτημάτων που δεν οδηγούν σε προοπτική και σχέδιο και με ανεπίκαιρες τακτικές εξεγερσιακού τύπου εντός των ορίων της πόλης όπως έχει επιβληθεί. Αναφερόμενοι σε αγώνες εντός των ορίων της πόλης πρέπει να ξεκαθαρίσουμε πως αυτό δεν σημαίνει ότι το κίνημα, για τον ελευθεριακό κοινοτισμό δεν θα ξεκινήσει από τις πόλεις, αντιθέτως, απλά δεν θα παραμείνει εντός των ορίων- θα επεκταθεί και θα προτείνει στην πράξη μια νέου τύπου κοινότητα καταλύοντας αυτά τα όρια. Η επιλογή άλλωστε, σαν εναρκτήριου πεδίου δράσης, της πόλης είναι αναγκαία επειδή σε αυτές εκφράζονται πιο συνειδητά και ολοκληρωμένα οι αγώνες, επειδή σε αυτές υπάρχει η συνεχής σύγκρουση και πόλεμος σε κάθε τομέα της κοινωνικής ζωής με κάθε τρόπο.

Παράλληλα σήμερα αναδεικνύεται και το εξής πρόβλημα. Η ανάγκη εκφοράς λόγου και πράξης που έρχεται σε σύγκρουση με μια δεινή πραγματικότητα εστιάζει κυρίως στο να ορίσει το κενό που δημιουργεί η απουσία "διεκδίκησης του δικαιώματος" παρά στο ίδιο το δικαίωμα καταδεικνύοντας την στείριότητα επινόησης ενός σαφές σχεδίου με συγκεκριμένη προοπτική. Η ουτοπία έτσι αντικαθίσταται από μια κριτική θεώρηση των υλοποιημένων δυστοπιών ή από τη σύσταση παροδικών ετεροτοπιών. Με τον τρόπο αυτό δεν επιδιώκεται η δημιουργία ενός συγκροτημένου κινήματος που θα ανατρέψει τον καπιταλισμό· αντ' αυτού επιδιώκει να τον υπερθεματίσει ή να τον φθείρει με αποσπασματικές δράσεις. Ο κατακερματισμός του πολιτικού πεδίου σε τέτοιου είδους δράσεις ισοδυναμεί, για τον Μπούκτσιν, με την παράβλεψη της ανάγκης επανίδρυσης αυτού του πεδίου. Οπότε, για τον ίδιο, τυχόν δράσεις δεν συνιστούν καν κίνημα αλλά απομονωμένες βαθμίδες όπου ο λαός αναλαμβάνει τον πρόσκαιρο έλεγχο επιμέρους ζητημάτων χωρίς να σκοπεύει σε μια αλλαγή της δομής της κοινότητας.

Θέλοντας να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι θα αναφέρουμε κάποια από τα πιθανά σημεία που έρχονται σε κόντρα με το σαφές όραμα και τις εξίσου σαφείς βάσεις του ελευθεριακού κοινοτισμού. Το μεγάλο πολιτικό πρόβλημα που εντοπίζει ο Χάρβεϋ στην επίτευξη ενός γενικευμένου κοινωνικού κινήματος με πρόταγμα το δικαίωμα στην πόλη είναι, πως τόσο παράταιρες μεταξύ τους, ομάδες ανθρώπων, θα μπορέσουν να αυτοοργανωθούν και να αποτελέσουν επαναστατική δύναμη. Αντί ως απάντηση να προτάξει ένα συντεταγμένο σχέδιο δράσης με στρατηγική και σαφές όραμα, που θα ήταν ικανό να ενώσει και να εμπνεύσει γενικευμένο σύνολο ανθρώπων, προτείνει μεμονωμένες λύσεις που δεν επιφέρουν λύση συνολική αλλά αντιμετώπιση των επιμέρους εκφάνσεων του

προβλήματος. Για παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η πρότασή του για μεγαλύτερο δημοκρατικό έλεγχο στην παραγωγή και τη χρήση πλεονάσματος. (38)

Ένα άλλο σημείο που έρχεται, επίσης, σε άμεση σύγκρουση με τον ελευθεριακό κοινοτισμό έτσι όπως ορίστηκε από τον Μπούκτσιν είναι η άποψη του Ντ. Χάρβεϋ ότι δεν μπορούν να προκύψουν παγκόσμιες λύσεις χωρίς προσφυγή σε «εμφωλευμένες» και ως εκ τούτου ιεραρχικές μορφές οργάνωσης. Όπως ήδη αναφέρθηκε η κριτική της ιεραρχίας και της κυριαρχίας για τον Μπούκτσιν αποτελεί «γνήσιο κοινωνικό ζήτημα», καθώς το να ξαναβρούμε το μη ιεραρχικό κόσμο και να προχωρήσουμε πέρα από αυτόν αποτελεί τον προγραμματικό του στόχο.

Προς αποφυγή γενικεύσεων πρέπει να ειπωθεί πως δεν υπάρχει τάση μηδενισμού και αμφισβήτησης κάθε μορφής αντίδρασης με πρόταγμα το δικαίωμα στην πόλη αλλά ο εντοπισμός των «κενών» που προκύπτουν σε αυτές χωρίς το υπόβαθρο ενός συγκροτημένου σχεδίου. Για παράδειγμα ενώ η συμμετοχή και η δράση, σε αυτοοργανωμένες πρωτοβουλίες κατοίκων που διεκδικούν το δικαίωμά τους στην πόλη, είναι επιθυμητές προκειμένου τα άτομα να εμποτιστούν με τις αξίες και τις ανησυχίες αυτενέργειας και αλληλεγγύης δεν μπορούν να παρέχουν τα θεσμικά μέσα για την απόκτηση της συλλογικής εξουσίας. Ο όρος εξουσίας δεν νοείται ως ένα ψυχολογικού τύπου αίσθημα ισχύος, αντιθέτως ενσαρκώνει τις οργανωτικές μορφές ελευθερίας οι οποίες νοούνται με ορθολογικό τρόπο και συγκροτούνται δημοκρατικά(39). Πέρα λοιπόν από την ελπίδα εγκαθίδρυσης μιας παράδοσης που μπορεί κανείς να την επικαλεστεί στο μέλλον δεν έχει να αναμένει κάτι άλλο, καθώς οι ομάδες αυτές που ανακύπτουν ξαφνικά με ορμητικό τρόπο συνήθως εξαφανίζονται όσο γρήγορα αναδύθηκαν.

Είναι εύκολο, ιδιαίτερα εν περιόδου κρίσης, να προκληθούν παροδικές αντιδράσεις ή ετεροτοπίες αλλά αρκετά δύσκολο οι αντιδράσεις αυτές να είναι χειραφετημένες ώστε να στοχεύουν στο ανέφικτο και στην ουτοπία. Ακόμα και σήμερα λοιπόν η ανάγκη ενός κινήματος χωρίς αυταπάτες και ομιχλώδης στόχους είναι επιτακτική. Δίχως ιδέες που μετατρέπονται σε ευτελείς απόψεις και αρχές που γίνονται εφήμερα συνθήματα.

μέρος δεύτερο

Εφαρμογή της ουτοπίας και αντιφάσεις

... η ύπαρξη μιας τέτοιας κίνησης, θα είναι ριζοσπαστική και θα γεννήσει άκρως επίκαιρα διλήμματα και πλείστα ερωτηματικά, αντί για τις συνήθεις εξαγγελίες και μανιφέστα με κοντόφθαλμες θέσεις και λύσεις.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε κατά πόσο ενυπάρχουν οι ιδέες και οι αρχές που παρουσιάστηκαν σε κινήσεις που πρεσβεύουν τον ελευθεριακό κοινοτισμό. Η παρουσίαση αυτή αν και σύντομη, εξαιτίας του περιορισμένου μεγέθους του παρόντος, θεωρείται αναγκαία καθώς θα ήταν ανυπόστατη η σύγκριση που προηγήθηκε χωρίς αντίστοιχη αναφορά σε υλοποιημένες προσπάθειες του ελευθεριακού κοινοτισμού.

Εγχειρήματα Κοινοτισμού-κολεκτιβισμού στηριγμένα στο μοντέλο ελευθεριακού κοινοτισμού

Στο ευρύτερο φάσμα του ελευθεριακού κοινοτισμού, οι απόψεις σχετικά με το τι θα έχει αποτέλεσμα και ο τρόπος με τον οποίο εκφράζονται, πολλές φορές έρχονται σε κόντρα με τα ίδια τα προτάγματα της θεωρίας. Η προάσπιση κάποιου συγκεκριμένου τρόπου σκέψης και πράξης, μέσω ενός θεωρητικού επιστεγάσματος, συχνά προκαλεί αντιφάσεις και ως εκ τούτου κενά και ποικίλα ερωτήματα. Χωρίς να έχουμε ως στόχο να κρίνουμε και να απορρίψουμε τρόπους δράσης προσπαθούμε να εντοπίσουμε αυτά τα κενά όχι σύμφωνα με ένα δικό μας σύστημα αξιών αλλά βάση των θέσεων που υπερασπίζονται. Αρχικά θα προσεγγιστεί το θέμα του κοινοτισμού-κολεκτιβισμού. Για να αποφευχθούν τυχόν γενικότητες θα γίνει σαφές ότι αναφερόμαστε μόνο σε αυτές τις προσπάθειες που πρεσβεύουν τις ιδέες του ελευθεριακού κοινοτισμού. Στην προσπάθεια αυτού του προσδιορισμού δημιουργήθηκε ένας συγκεντρωτικός πίνακας με τα χαρακτηριστικά των κινήσεων στις οποίες αναφερόμαστε. Στη συνέχεια για να υπάρξει ακόμα καλύτερη αντίληψη του αντικειμένου μελέτης θα επικεντρωθούμε στο οργανωτικό πρόγραμμα μιας εναλλακτικής κοινότητας-κολεκτίβας, βασισμένης στο μοντέλο του ελευθεριακού κοινοτισμού. Πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι η προσέγγιση είναι καθαρά βιβλιογραφική οπότε και ελλιπής. Στόχος επόμενης μελέτης θα είναι η επιδίωξη προσέγγισης αυτών των συγκροτήσεων με άξονες συνεντεύξεων ώστε η περιγραφή και η σύνθεση ιδεών να μην αποτελεί μια απλή χαρτογράφηση αλλά μια αναφορά σε βιώματα και διαδικασίες που παράγουν τον χώρο και την «εναλλακτική πραγματικότητα».

<u>I. ΒΑΣΙΚΑ</u>				
Είδος περιοχής	Υπαίθρια	Ιδιοκτησιακός γενικός τύπος	commune (Γη, σπίτια και όλο το περιεχόμενό τους ανήκουν στην κοινότητα και σε κάθε μέλος της.)	
<u>II. ΛΗΨΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ</u>		<u>III. ΠΟΛΙΤΙΚΗ</u>		<u>IV. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ</u>
Τρόπος λήψης αποφάσεων που χρησιμοποιεί η γενική συνέλευση της κοινότητας.	Πλειοψηφική διαδικασία που γίνεται παραδεκτή ως «συναίνεση». Συνήθως το επίπεδο της πλειοψηφίας είναι 80%, αλλά μπορεί να είναι έως και 95%.	Ομαδική πολιτική δράση, με πολιτική ιδεολογία	Κοινωνική Οικολογία	Κομμουναλισμός-Ελευθεριακός Κοινοτισμός
	<u>α. ιδιοκτησία</u>	<u>β. εργασία</u>	<u>γ. οικονομία</u>	<u>δ. οικολογία</u>
ως απόρροια της πολιτικής καθώς και της πολιτικής οικονομίας της κοινότητας προκύπτει:	Η Γη, τα μέσα παραγωγής, τα σπίτια και τα εργαλεία ανήκουν σε όλους. Η εργασία γίνεται ανάλογα με τις δυνατότητές του καθένα και τα προϊόντα της εργασίας ανήκουν σε όλους και διαμοιράζονται ανάλογα με τις ανάγκες του καθενός.	Όλα τα μέλη της κοινότητας διατηρούν ή εργάζονται σε συμφωνημένες συνεργατικές δομές ή επιχειρήσεις (εντός ή εκτός κοινότητας). Η ρύθμιση της εργασίας γίνεται βάση εργασιακής ποσόστωσης.	Κάθε έσοδο (ίσως και κάποιο ποσοστό από τα περιουσιακά στοιχεία) μπαίνει στο κοινό ταμείο, το οποίο καλύπτει τα πάντα, έως και τα προσωπικά έξοδα.	Η κοινότητα δίνει ιδιαίτερο βάρος στην οικολογία. Όλη η κοινότητα είναι συυφασμένη με τον οικολογικό τρόπο ζωής.

Ο πίνακας προέκυψε από συγκερασμό στοιχείων του ερωτηματολογίου: “Creating a Life Together” - Diana Leafé Christian, κίνηση για τη δημιουργία οικοκοινότητας, με τα βασικά χαρακτηριστικά της θεωρίας του ελευθεριακού κοινοτισμού.

Λαμβάνοντας υπόψιν τον πίνακα επιλέξαμε να παρουσιάσουμε το οργανωτικό πλαίσιο της εναλλακτικής, αγροτικής, κοινότητας-κολεκτίβας *Ururia*, όπως παρουσιάστηκε στην έκδοση *Libetaria* και εν συνεχεία στο περιοδικό *Ευτοπία*(40). Η κοινότητα αυτή λειτουργεί ήδη 20 χρόνια και χωρικά τοποθετείται σε ένα αγρόκτημα στην ύπαιθρο του Salento της Ιταλίας ενταγμένη στη φύση και σε αρμονία με αυτή. Τα μέλη της, χαρακτηρίζουν το εγχείρημα αυτό ως ένα μικρό αναρχικό εργαστήριο που ζει και λειτουργεί σε μια όαση εναλλακτικής κουλτούρας απέναντι στην κοινωνία της κυριαρχίας. Ένα πείραμα συνεχούς και πραγματικής αλλαγής «in progress», με ένα μετρήσιμο χρόνο και ένα προσδιορισμένο –χωρίς χαραγμένα όρια και σύνορα- χώρο, το οποίο θεμελιώνεται πάνω σε μερικές απαραβίαστες προϋποθέσεις: αυτοδιαχείριση, απουσία ιεραρχιών, απουσία ατομικής ιδιοκτησίας, εργασία απελευθερωμένη από τη δουλεία του κέρδους και του κεφαλαίου, βιώσιμη οικονομία βασισμένη στις αρχές βιολογικής καλλιέργειας, σεβασμός του φυσικού περιβάλλοντος και τέλος αμεσοδημοκρατική πολιτική με αποφάσεις που λαμβάνονται μέσω συνελεύσεων. Το εγχείρημα αυτό, είναι σύμφωνα με τα μέλη του, μια από τις πιθανές εκφράσεις ενός αναρχισμού που ακολουθεί τα ίχνη που άφησαν οι Π.Κροπότκιν, Κ. Γουώρντ και Μ. Μπούκτσιν, ο οποίος στεριώνει και καταφάσκει, μέσω του εγχειρήματος, ως μια ήδη υπαρκτή ουτοπία. Στόχος τους, πέρα από την δημιουργία ενός δικτύου διάσπαρτων εναλλακτικών κοινοτήτων είναι η ωρίμανση αυτού του πειράματος που αντιστέκεται στην κυρίαρχη τάση ώστε να επικρατήσει.

Δεν θεωρούν ότι πρόκειται για μια απομονωμένη κίνηση από το πραγματικό περιβάλλον της ζωής αλλά για ένα χρόνο και χώρο αρμόζων για να πειραματιστούν ένα διαφορετικό κόσμο. Ένα κόσμο ελευθερίας αντί για καταστολής, αλληλεγγύης αντί για εκμετάλλευσης, συναλλαγής αντί για ανταγωνισμό. Για να τονίσουν το άνοιγμα προς το τοπικό περιβάλλον αυτοπροτείνονται ως «ανοιχτό οικολογικό αμφιθέατρο» για όποιον επιθυμεί να γνωρίσει την οικολογική γεωργία και τις εξισωτικές μορφές κοινωνικής ζωής, παραλείποντας όμως να αναφέρουν το χρηματικό αντίτιμο που απαιτείται. Τέλος προτρέπουν να ιδωθούν όλα αυτά τα φαινόμενα ως το συνειδητό αποτέλεσμα της αναζήτησης ελευθεριακών λύσεων στα καθημερινά προβλήματα της κοινωνικής ζωής μέσα σε μια άλλου τύπου και κλίμακας κοινότητα. Κατά συνέπεια, θεωρούν πως ο ελευθεριακός κοινοτισμός και ο αναρχισμός γίνονται όχι μόνο ένα κίνημα ιδεών και ανθρώπων που επιθυμούν την αλλαγή, αλλά επίσης μια συγκεκριμένη και εφαρμόσιμη απάντηση.

Κατά πόσο όμως μια τέτοια κίνηση είναι όντως χειραφετημένη οπότε και ισοδύναμη με ατομική ελευθερία που καθοδηγείται από μια ορθολογική, ανθρώπινη και υψηλή ιδέα του κοινωνικού καλού;

Σύμφωνα με τον Μ.Μπούκτσιν κάθε είδος κινηματικής διαδικασίας ή οργάνωσης μπορεί να αυτοαποκαλείται πρωτοπορία, αλλά καμιά κοινωνική αλλαγή δεν μπορεί να προκύψει χωρίς ένα καλά οργανωμένο κίνημα με συντακτικού τύπου δομές και ξεκάθαρες απαιτήσεις-οράματα. Σε εγχειρήματα όπως αυτό που περιεγράφηκε δεν διαφαίνεται κατευθυντήρια ή κυρίαρχη οργανωτική θεωρία, αλλά απλώς ένα σύνολο από ενστικτώδεις και ευέλικτες πρακτικές οι οποίες προκύπτουν «φυσικά» από δεδομένες καταστάσεις. Ταυτόχρονα, η αντίφαση γίνεται ακόμα πιο έντονη καθώς παρατηρείται μια αισθητή απουσία συγκεκριμένων και ευρέως συμφωνημένων προτάσεων ως προς τον τρόπο αναδιοργάνωσης του συνόλου της κοινωνίας για τα θέματα που και οι ίδιοι εντοπίζουν, αλλά αντιμετωπίζουν σε μια προνομιακή βάση, ώστε να διατηρηθεί ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο για όλους. (41) Όπως υποστηρίζει Ντ. Γκρέμπερ, ενισχύοντας τις επιφυλάξεις του Μ.Μπούκτσιν που παρατέθηκαν παραπάνω:

Οι προσωρινές φούσκες της αυτονομίας πρέπει σταδιακά να πάρουν τη μορφή μόνιμων ελεύθερων κοινοτήτων. Για να γίνει όμως κάτι τέτοιο δεν μπορούν οι κοινότητες αυτές να υπάρχουν σε πλήρη απομόνωση· και ούτε μπορούν να βρίσκονται σε σχέση καθαρής αντιπαράθεσης με τους γύρω τους. Πρέπει να βρουν κάποιο τρόπο να συμμετέχουν σε μεγαλύτερα οικονομικά, κοινωνικά, και πολιτικά συστήματα που τις περιβάλλουν. Αυτό είναι το πιο περίπλοκο ζήτημα, γιατί έχει αποδειχθεί εξαιρετικά δύσκολο για εκείνους που είναι οργανωμένοι με ριζοσπαστικά δημοκρατικό τρόπο να ενταχθούν σε μεγαλύτερες δομές χωρίς να αναγκαστούν να κάνουν ατελείωτους συμβιβασμούς στις βασικές τους αρχές. (42)

Εκεί που τέτοιοι σχηματισμοί έχουν καταφέρει να επιβιώσουν απέναντι στον καπιταλιστικό ανταγωνισμό τείνουν να γίνονται εσωστρεφείς να επικεντρώνονται απλά στα εσωτερικά τους προβλήματα και στα συλλογικά τους συμφέροντα. Σπανίως γίνονται κέντρα λαϊκής εξουσίας και δεν κινητοποιούν ανθρώπους γύρω από ένα όραμα κοινωνικού ελέγχου. Εφαρμόζουν μια τακτική προσωπικού πειράματος, μιας κοινωνικής δομής «εσωτερικής κατανάλωσης» που συνήθως αναφέρεται σε ανθρώπους έχοντες το προνόμιο μιας τέτοιας επιλογής. Οι ιδέες τους θεμελιώνονται στην ελπίδα ότι θα μπορέσουν με κάποιο τρόπο να παραγκωνίσουν τον καπιταλισμό χωρίς την ανάγκη άμεσης αντιπαράθεσης. Δυστυχώς όμως ο καπιταλισμός δεν πέφτει με διακηρύξεις ή ευχολόγια από ένα χώρο και χρόνο αποκομμένο από την δυστοπία αλλά ενταγμένο στο σύστημα. Ταυτόχρονα όσο δεν είναι δυνατόν το μέσο να γίνει αυτοσκοπός, εξίσου αδύνατο είναι το τελικό οργανωτικό μοντέλο -το όραμα- να παρακάμψει τον στόχο που είναι η κατάλυση των κατεστημένων κοινωνικών δομών. Δεν μπορούμε να περάσουμε σε ένα ενδιάμεσο στάδιο κοινωνικής οργάνωσης που εντός της να δημιουργηθούν δυνάμεις και δυνατότητες για το απευθείας πέρασμα σε μια κομμουναλιστική κοινωνία. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι δεν θα υπάρξουν διάφορες φάσεις της εξέλιξης των κοινωνικών συγκρούσεων αλλά απαιτούν ακριβώς αυτό· κοινωνικές συγκρούσεις και όχι απομόνωση σε μια ουτοπία φυγής.

Μια συνεπής στον ελευθεριακό κοινοτισμό δράση, είναι αναμφισβήτητα μια συγκρουσιακή μορφή αμεσοδημοκρατικής, αντικρατικής πολιτικής, καθώς στρέφεται προς τον δήμο στην ολότητά του και ακόμα παραπέρα στην κοινωνία και μεριμνά για το σπουδαίο ζήτημα της εξουσίας. (43) Στον ελευθεριακό κοινοτισμό, η δυαδική εξουσία είναι μια στρατηγική για τη δημιουργία ακριβώς εκείνων των ελευθεριακών θεσμών των αμεσοδημοκρατικών συνελεύσεων που θα εναντιωθούν στο Κράτος και θα το αντικαταστήσουν. Σκοπεύει στη δημιουργία μιας κατάστασης όπου οι δύο εξουσίες – αμεσοδημοκρατικές και το έθνος-κράτος- δεν μπορούν να συνυπάρξουν και η μια θα πρέπει να αντικαταστήσει την άλλη.

«Δημοκρατικός Συνομοσπονδισμός» στο Βόρειο Κουρδιστάν

“Η νίκη του καπιταλισμού δεν είναι απλά μοιραία. Θα μπορούσε να υπάρξει μια διαφορετική εξέλιξη καθώς πάντα υπήρχε η επιλογή της ελευθερίας”(44) έγραφε ο Οτσαλάν το 2004 φανερά επηρεασμένος από τη θέση του Μ.Μπούκτσιν προτρέποντας τον Κουρδικό λαό να υιοθετήσει ενεργά τις ιδέες της κοινωνικής οικολογίας. Οι ιδέες αυτές δεν ήταν κάτι ξένο για τους Κούρδους καθώς σε ολόκληρη της ιστορία τους εφάρμοσαν το σύστημα των συνομοσπονδιών και αντιστάθηκαν μαχητικά ενάντια στις συγκεντρωτικές κυβερνήσεις.

Ένα άλλο παράδειγμα εμπνευσμένο από τις θέσεις του Μπούκτσιν, είναι αυτό της οργάνωσης του Κουρδικού λαού που προσπαθεί να πραγματώσει μια κοινοτική κοινωνία μέσα από συνεχή έμπρακτη σύγκρουση με την ιεραρχική. Παρότι το παράδειγμα αυτό προσδιορίζεται μέσα σε διαφορετικά πλαίσια από το προηγούμενο αποτελεί ένα αξιοσημείωτο δημοκρατικό εγχείρημα της περιόδου με στόχους αντίστοιχους με αυτούς που θέτει ο ελευθεριακός κοινοτισμός. Το μόνο που θα μας προβλημάτιζε γύρω από τις επιτακτικές συνθήκες στις οποίες εξελίσσεται είναι κατά πόσο αυτές είναι αναγκαίες ώστε να επέλθει η νέα κοινωνία.

Το εγχείρημα αυτό ξεκίνησε το 2001 μετά από επαφή του Οτσαλάν με τα έργα του Μπούκτσιν, ιδίως την *Οικολογία της ελευθερίας* και το *The Rise of Urbanization* και συνέχισε ως επεξεργασία ενός συγκεκριμένου κοινωνικο-οικολογικού προγράμματος για τους Κούρδους, ώστε να ωθήσει στον εκδημοκρατισμό και την κοινοτική οργάνωση. Το πρόγραμμα αυτό ονομάστηκε «δημοκρατικός συνομοσπονδισμός» και καλούσε στη δημιουργία «μιας δημοκρατικής βάσης, θεμελιωμένης στη δομή των δημοκρατικών κοινοτήτων της φυσικής κοινωνίας. Αυτή θα συγκροτούσε συνελεύσεις χωριού, πόλης και μητροπόλεων, το οποίο στην πραγματικότητα σήμαινε ότι θα αποφασίζουν ο λαός και οι κοινότητες.»

Ο δημοκρατικός συνομοσπονδισμός του Οτσαλάν υποστηρίζει τα ατομικά δικαιώματα και την ελευθερία έκφρασης καθενός, πέρα από θρησκευτικές, εθνικές και ταξικές διαφορές. Αυτός «προωθεί ένα οικολογικό μοντέλο κοινωνίας». (45)

Μετά από τη διακήρυξη της «δημοκρατικής τους αυτονομίας» , το 2011 σε συνέδριο στο Diyarbakir, οι κουρδικές πόλεις και τα αστικά κέντρα μετέφρασαν αυτές τις αρχές σε πράξη συγκροτώντας δημοκρατικούς θεσμούς και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Εν συνεχεία εμφανίστηκε μια επεξεργασμένη συμβουλευτική δομή, με βάσεις στις πόλεις, στις γειτονιές και τα χωριά, η οποία εξασφαλίζει την αυτοκυβέρνηση των Κούρδων σε τοπικό επίπεδο. (46) Αυτά τα χωριά είναι δημοκρατικά, οικολογικά, με ισότητα των φύλων και/ή ακόμη και χωριά της ειρήνης. Η “ειρήνη” δεν αναφέρεται μόνο στην ένοπλη σύγκρουση, αλλά εκφράζει τις σχέσεις μεταξύ των κατοίκων και τις σχέσεις με τη φύση. Οι συνεταιρισμοί είναι η οικονομική και υλική βάση των χωριών αυτών και οργανώνονται σε εκτάσεις που προέκυψαν από απαλλοτριώσεις.

«Εμείς, οι λαοί των Δημοκρατικών Αυτόνομων Περιοχών Αφρίν, Τζαζίρα και Κομπάνι, μια συνομοσπονδία Κούρδων, Αράβων, Σύρων, Αραμαίων, Τουρκμένων, Αρμένιων και Τσετσένων, ελεύθερα και με επίσημη δέσμευση ανακοινώνουμε και εγκαθιδρύουμε το παρόν Καταστατικό [Charter]. Επιδιώκοντας την ελευθερία, τη δικαιοσύνη, την αξιοπρέπεια και τη δημοκρατία και καθοδηγούμενοι από τις αρχές της ισότητας και της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, το Καταστατικό θέτει σε ισχύ ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο, βασιζόμενο στην αμοιβαία και ειρηνική συνύπαρξη και

στην κατανόηση ανάμεσα σε όλες τις κοινωνικές ομάδες. Προστατεύει θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και ελευθερίες και επαναβεβαιώνει το δικαίωμα των λαών στην αυτοδιάθεση.»

Όπως είναι φανερό και από τη φυλετική σύνθεση των συνομοσπονδιών, η άρση κάθε μορφής ανισότητας είναι πρακτική και όχι θεωρητική. Ακόμα ένα παράδειγμα είναι ο φεμινισμός όπως ενσαρκώνεται στη πράξη. Ξεπερνώντας την αντίληψη των έμφυλων ρόλων που η ίδια η κοινωνία έχει προσδώσει στις γυναίκες, αυτές συμμετέχουν όχι μόνο στα σώματα των ένοπλων ανταρτισσών, αλλά και στην αρχή της ισότιμης συμμετοχής σε κάθε αυτοδιοικητικό θεσμό, που καθημερινά θέτει σε αμφισβήτηση την πατριαρχία. Έτσι η αυτοδιοίκηση, έστω και μέσα από χιλιάδες αντιφάσεις και υπό σκληρότατες συνθήκες, εκφράζει πραγματικά μια κοινή αρχή συνεργασίας μεταξύ ελεύθερων και ίσων. Η συνθήκη αυτή γίνεται ακόμα πιο σημαντική λαμβάνοντας υπόψιν ότι πραγματοποιείται στη Μέση Ανατολή τού σήμερα, όπου οι άνθρωποι σφάζουν και σφάζονται απλώς για λόγους θρησκευτικούς ή εθνοτικούς. Τα εγχειρήματα αυτά βρίσκονται ακόμα σε στάδιο υλοποίησης όμως αν λάβουμε υπόψη ότι δημιουργούνται σε συνθήκες συνεχούς καταστολής και πολέμου, είναι αξιοσημείωτο ότι έχει ήδη πραγματοποιηθεί.

Πρέπει παράλληλα να γίνει ξεκάθαρο, πως οι μορφές αλληλεγγύης και αυτοδιαχείρισης που αναπτύσσονται, προσδίδουν στην αντίσταση που πραγματοποιείται όχι μόνο την έννοια του εθνικιστικού αγώνα, αλλά εκείνη του δημοκρατικού πειράματος. Η προσπάθεια εφαρμογής αυτού του προγράμματος έτσι δεν περιορίζεται στα όρια του Κουρδικού λαού αλλά ενσαρκώνει ένα αγώνα για ελευθερία στη βάση ενός ανθρωπισμού, μιας ανθρωπότητας, μιας φύσης και ενός σύμπαντος: «Οποιαδήποτε λύση πρέπει να προβλέπει επιλογές έγκυρες όχι μόνο για τον Κουρδικό λαό αλλά για όλο το λαό» (47) Τόσο η διακήρυξη του Οτσαλάν όσο και οι έμπρακτες οργανώσεις προσβλέπουν σε διάχυση αυτών των δημοκρατικών οργανώσεων ώστε να δημιουργηθεί ένα δίκτυο που θα υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα, φέρνοντας αυτή τη κουλτούρα σε ολόκληρη τη Μέση Ανατολή και ευρύτερα. Όπως αναφέρει ο φυλακισμένος ακτιβιστής K.Kirkaya η Rojava, σε άρθρο του (48), πρόκειται για ένα επαναστατικό μοντέλο που αμφισβητεί της ηγεμονία του καπιταλιστικού συστήματος έθνους-κράτους, γεγονός που υπερβαίνει κατά πολύ τη περιφερειακή σημασία της για τους Κούρδους, τους Σύριους ή για το Κουρδιστάν. Όντως, αντίστοιχα πειράματα «ριζοσπαστικής δημοκρατίας» ξεπήδησαν σε όλη τη Συρία και όχι μόνο στις κουρδικές περιοχές, γεγονός που αποδεικνύει στην πράξη την έντονη επιρροή που είχε μια τέτοια κίνηση καθώς και ότι δεν πρόκειται για εξαγγελίες αλλά για έμπρακτη προσπάθεια εφαρμογής αυτής της πολιτικής στο σύνολό της. Δυστυχώς τα περισσότερα, αν δεν τσακίστηκαν από τις βόμβες του Ασάντ, διαλύθηκαν από το Ισλαμικό Κράτος αφήνοντας το «πείραμα» στη Rojava ένα από τελευταία όρθια. Κάτι τέτοιο δεν οδηγεί σε συμπεράσματα ματαιότητας αλλά αντιθέτως ελπίδας πως τέτοιοι σχηματισμοί κάτω από τις κατάλληλες αντικειμενικές συνθήκες και προσωπικές επιλογές μπορούν να γίνουν εφικτοί όχι στα πλαίσια μιας προνομιακής βάσης αλλά μιας διευρυμένης ζώνης ικανής να δεχθεί όποιον θελήσει να αντισταθεί –χωρίς χρηματικό αντίτιμο ή περιορισμούς- πραγματώνοντας μια έμπρακτη προοπτική για την πόλη και την κοινωνία.

Συμπερασματικά

Είναι άκρως αμφισβητούμενο αν είναι δυνατή η εξαγωγή συμπερασμάτων από το παρών με τη μορφή μια γενικής και εφαρμόσιμης αλήθειας, ταυτόχρονα κάτι τέτοιο δεν αποτελεί καν στόχο της εργασίας -στόχος είναι ο προβληματισμός και όχι η απόδοση μιας απόλυτης πολιτικής πλατφόρμας προς επικράτηση. Ίσως, το μόνο βέβαιο, που αποτελεί και αρχική υπόθεση εργασίας, είναι η ανάγκη, σήμερα πιο επιτακτική παρά ποτέ, μια «καινούριας πολιτικής» που να βασίζεται στο επίπεδο της κοινότητας. Μιας πολιτικής συντεταγμένης σε ένα ουτοπικό σχέδιο, που να στηρίζεται στον αυθορμητισμό και στην αυτοοργάνωση των πολιτών. Ως απόρροια αυτού, σε ένα πλαίσιο με εντελώς υποκειμενική χροιά θα παρουσιάσουμε τους προβληματισμούς που πηγάζουν από αυτή την εργασία καθώς και κάποιες γενικότερες θεωρήσεις για την ανάδυση μιας συνεκτικής προοπτικής για την πόλη και την κοινωνία.

Αναφερθήκαμε στον ελευθεριακό κοινοτισμό ως ένα από τα πιθανά ουτοπικά σχέδια για την ανατροπή της ισχύουσας αστικής συνθήκης, κάποιος θα διαιωνίσει και θα προτείνει κάτι άλλο. Όσο το ζητούμενο παραμένει το ίδιο, μακριά από μια νοοτροπία αφορισμού ή δογμάτων, η πρόταση νέων σχεδίων και ο διάλογος είναι αναγκαία καθώς τα ζητήματα τέτοιου τύπου δεν μπορεί να είναι απόλυτα. Η ίδια η εργασία δεν παρουσιάζει καν το σύνολο της σκέψης του Μπούκτσιν για τον ελευθεριακό κοινοτισμό και τις μορφές δράσεις, καθώς ο ίδιος άλλαξε πολλές φορές την πολιτική του θεώρηση γύρω από τα θέματα που παρουσιάστηκαν αποδεικνύοντας την ρευστότητά τους και την δυσκολία πλήρους προσδιορισμού λύσεων. Επανερχόμενοι όμως στα ζητούμενα αυτά ίσως θα στρέφαμε τη σημασία για την επίλυσή τους σε ένα συγκερασμό προτάσεων και επι μέρους κοινωνικών συγκρούσεων –κάτω από ένα σαφή κοινό στόχο- αποτρέποντας τον κατακερματισμό, μεμονωμένες καταστρεπτικές διαδικασίες ή προσείλωση σε παλιές στείρες διαδικασίες. Θα μπορούσε κάποιος να θεωρήσει σαν συμπέρασμα, την άποψη ότι μια «μεστή νοήματος» προοπτική για την πόλη απαιτεί μια σύνθεση συνθηκών και επι μέρους δράσεων με αποφυγή ευκαιριακών εκδηλώσεων, μην αφήνοντας έτσι την επιθυμία να μετατραπεί σε απατηλή προσδοκία σύντομης και ανώδυνης πτώσης του καπιταλισμού και μετατροπή των υποκειμενικών αδυναμιών σε «αντικειμενικές θεωρίες».

Παράλληλα, όμως, και έπειτα από μια τέτοια ανάλυση, πρέπει να έχουμε υπόψιν ότι αυτά τα ζητήματα δεν είναι εγκεφαλικά κατασκευάσματα, ούτε η αντιμετώπισή τους γίνεται με μια υποθετικά ολοκληρωμένη λύση εντός «γραφείων». Οι απαραίτητες θεωρητικές γενικεύσεις μέσω της εμπειρίας – που αποκτιέται μόνο από τη βιωμένη τοπική καθημερινότητα της πόλης και τον αγώνα για ανατροπή των «κακών κειμένων»- έχουν πραγματική σημασία και αξία και μπορούν να συμβάλλουν στην παραπέρα προώθηση της προοπτικής για την πόλη. Το συστατικό στοιχείο αυτής της εμπειρίας, η πολιτική πρωτοβουλία απαιτεί το αυτοξεπέρασμα του φόβου και των αναστολών, ένα «συνειδητό αυθορμητισμό» μέσω της γενικής όξυνσης της πολιτικής συνείδησης και ίσως, όπως είδαμε και από το παράδειγμα του βόρειου Κουρδιστάν, τις συγκυρίες.

Κάθε επαναστατικό σχέδιο στηρίζεται σε τελική ανάλυση στην ελπίδα ότι οι άνθρωποι θα αναπτύξουν μια νέα συνείδηση αν εκτεθούν σε ιδέες που έχουν νόημα και ανταποκρίνονται προνομιακά στις ανάγκες τους, καθώς επίσης και η αντικειμενική πραγματικότητα –η ιστορία, η φύση ή και τα δύο- τους κάνει επιδεκτικούς στην ανάγκη για μια θεμελιακή κοινωνική αλλαγή. (49)

Υποσημειώσεις

1. Ελευθεριακός κοινοτισμός είναι ένας όρος που χρησιμοποιήθηκε από τον Μάρεϊ Μπούκτσιν για να περιγράψει μία αντιεξουσιαστική κοινωνία χωρίς κράτος ή ελεύθερη αγορά, στηριγμένη σε μία συνομοσπονδία αυτόνομων κοινοτήτων, αυτοοργανούμενων και αυτοδιοικούμενων μέσω αμεσοδημοκρατικών συνελεύσεων στη βάση των αρχών της αμοιβαιότητας, της αλληλεγγύης και της αλληλοβοήθειας.
2. Οι ελευθεριακή ουτοπική θεώρηση εμφανίστηκε κατά τον 19^ο αι. και σύμφωνα με τον Μ.Μπούκτσιν πρόκειται για παραδόσεις που προώθησαν τα ιδανικά της ελευθερίας.
3. Bookchin M., 1993, Ξαναφτιάχνοντας την κοινωνία, μτφρ Κυπριανίδης Τ., Αθήνα, εκδόσεις Εξάντας, σ.245
4. Bookchin M., 1979, Τα Όρια της Πόλης, μτφρ Νταλιάνης Γ., Αθήνα, εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος, σ.191
5. Κοινωνική οικολογία ονομάζεται η προσέγγιση εκείνη του οικολογικού κινήματος που θεωρεί ότι οι αιτίες των προβλημάτων που αντιμετωπίζει σήμερα το φυσικό είναι κοινωνικές. Η κοινωνική οικολογία, όπως και οι άλλες τάσεις του οικολογικού κινήματος, αναδύθηκε μέσα από τα νέα κοινωνικά κινήματα της δεκαετίας του 1960. Μέσω του έργου του Μάρεϊ Μπούκτσιν, κύριου θεωρητικού της κοινωνικής οικολογίας μετά τη δεκαετία του 1960, η τελευταία έχει συνδεθεί με τον ελευθεριακό κοινοτισμό.
6. Bookchin M., 1993, Ξαναφτιάχνοντας την κοινωνία, μτφρ Κυπριανίδης Τ., Αθήνα, εκδόσεις Εξάντας, σ.19, 20
7. Harvey D., 2012, Εξεγερμένες Πόλεις, Από το δικαίωμα στην Πόλη στην Επανάσταση της Πόλης, μτφρ. Χαλμούκου Κ., Αθήνα, εκδόσεις ΚΨΜ, σ.211
8. Harvey D., 2012, Εξεγερμένες Πόλεις, Από το δικαίωμα στην Πόλη στην Επανάσταση της Πόλης, μτφρ. Χαλμούκου Κ., Αθήνα, εκδόσεις ΚΨΜ, σ.141
9. Lefebvre H., 2007, Δικαίωμα στην πόλη, Χώρος και Πολιτική, Αθήνα, εκδόσεις Κουκίδα
10. Harvey D., 2012, Εξεγερμένες Πόλεις, Από το δικαίωμα στην Πόλη στην Επανάσταση της Πόλης, μτφρ. Χαλμούκου Κ., Αθήνα, εκδόσεις ΚΨΜ
11. Σαρηγιάννης Γ., 2004
12. Bookchin M., 1979, Τα Όρια της Πόλης, μτφρ Νταλιάνης Γ., Αθήνα, εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος, σ.9
13. Ο.π., σ.11
14. Bookchin M., 1993, Ξαναφτιάχνοντας την κοινωνία, μτφρ Κυπριανίδης Τ., Αθήνα, εκδόσεις Εξάντας, σ.269
15. Bookchin M., 1979, Τα Όρια της Πόλης, μτφρ Νταλιάνης Γ., Αθήνα, εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος, σ.42
16. Biehl J., Κοινωνική Οικολογία και ελευθεριακός κοινοτισμός, μτφρ Κολοβού Ε. , τεύχος 17, Αθήνα
17. Bookchin M., 1976, Αυθορμητισμός και Οργάνωση, μτφρ Ν.Αλεξίου, Αθήνα, εκδόσεις Ελεύθερος τύπος, σ.31
18. Bookchin M., 1993, Ξαναφτιάχνοντας την κοινωνία, μτφρ Κυπριανίδης Τ., Αθήνα, εκδόσεις Εξάντας, σ.262
19. Bookchin M., 1979, Τα Όρια της Πόλης, μτφρ Νταλιάνης Γ., Αθήνα, εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος, σ.53
20. Καλαντζοπούλου Μ., Κουτρολίκου Π., Σιατίτσα Δ., «Καθεστώς κρίσης και αναδυόμενα κοινωνικά κινήματα στις πόλεις της νότιας Ευρώπης», παρουσίαση του εργαστηρίου που πραγματοποιήθηκε στο ΕΜΠ, 7-9 Φεβρουαρίου 2013, Γεωγραφίες, τεύχος 21, Αθήνα, 2013, σ.159
21. Bookchin M., 1993, Ξαναφτιάχνοντας την κοινωνία, μτφρ Κυπριανίδης Τ., Αθήνα, εκδόσεις Εξάντας, σ.168
22. Μπέρτι Φ., Ελευθερία, ισότητα, κοινοτισμός, Ευτοπία, τεύχος 10, Αθήνα
23. Bookchin M., 1993, Ξαναφτιάχνοντας την κοινωνία, μτφρ Κυπριανίδης Τ., Αθήνα, εκδόσεις Εξάντας, σ.168
24. Ο.π., σ.183
25. Ευτοπική κοινότητα αγώνα, Για τις νέες κοινότητες ταξικού και κοινωνικού αγώνα, Ευτοπία, τεύχος 17, Αθήνα
26. Bookchin M., 1993, Ξαναφτιάχνοντας την κοινωνία, μτφρ Κυπριανίδης Τ., Αθήνα, εκδόσεις Εξάντας, σ.222
27. Ο.π., σ.225
28. Ο.π., σ.225
29. Ο.π., σ.261
30. Ο.π., σ.262
31. Ο.π., σ.271
32. Biehl J., Κοινωνική Οικολογία και ελευθεριακός κοινοτισμός, μτφρ Κολοβού Ε. , τεύχος 17, Αθήνα
33. Μπέρτι Φ., Ελευθερία, ισότητα, κοινοτισμός, Ευτοπία, τεύχος 10, Αθήνα
34. Harvey D., 2012, Εξεγερμένες Πόλεις, Από το δικαίωμα στην Πόλη στην Επανάσταση της Πόλης, μτφρ. Χαλμούκου Κ., Αθήνα, εκδόσεις ΚΨΜ, σ.165
35. Bookchin M., 1993, Ξαναφτιάχνοντας την κοινωνία, μτφρ Κυπριανίδης Τ., Αθήνα, εκδόσεις Εξάντας, σ.265
36. Ο.π., σ.276
37. Χαχλάκης Κ., 2010, Το Δικαίωμα στην πόλη ως εργαλείο εκφοράς πολιτικού λόγου, μεταπτυχιακή εργασία στα πλαίσια του μαθήματος Μεταλλαγές των Ιδεών για την Πόλη τον 20^ο αι., Αθήνα, ΕΜΠ

38. Harvey D., 2012, *Εξεγερμένες Πόλεις, Από το δικαίωμα στην Πόλη στην Επανάσταση της Πόλης*, μτφρ. Χαλμούκου Κ., Αθήνα, εκδόσεις ΚΨΜ, σ.68
39. Murray Bookchin: Σκέψεις πάνω στον ελευθεριακό δημοτισμό <http://dimotopia.gr/index.php/arxeio/199-murraybookchinthoughts>
40. Codello F., *Ururía, Μια συγκεκριμένη Ουτοπία*, μτφρ Χριστόπουλος Ν., *Ευτοπία*, τεύχος 13, Αθήνα
41. Harvey D., 2012, *Εξεγερμένες Πόλεις, Από το δικαίωμα στην Πόλη στην Επανάσταση της Πόλης*, μτφρ. Χαλμούκου Κ., Αθήνα, εκδόσεις ΚΨΜ, σ.228
42. Ο.π.
43. Murray Bookchin: Σκέψεις πάνω στον ελευθεριακό δημοτισμό <http://dimotopia.gr/index.php/arxeio/199-murraybookchinthoughts>
44. Biehl J., *Το περίεργο ζευγάρι: Μπούκτσιν –Οτσαλάν*, μτφρ Χριστόπουλος Νίκος, Άπατρις, φύλλο 28, Μάρτιος 2015, Abdullah Ö, *In Defense of the People* (ανέκδοτο), p. 41. Για τη μετάφραση του χειρογράφου ευχαριστείται η International Initiative Freedom for Ö, Peace in Kurdistan. Το κείμενο δημοσιεύτηκε στη Γερμανία με τον τίτλο *Jenseits von Staat, Macht und Gewalt*, Mesopotamien Verlag, Neuss, 2010.
45. Biehl J., *Το περίεργο ζευγάρι: Μπούκτσιν –Οτσαλάν*, μτφρ Χριστόπουλος Νίκος, Άπατρις, φύλλο 28, Μάρτιος 2015
46. Ο.π.
47. Biehl J., *Το περίεργο ζευγάρι: Μπούκτσιν –Οτσαλάν*, μτφρ Χριστόπουλος Νίκος, Άπατρις, φύλλο 28, Μάρτιος 2015, Öcalan, *PKK and the Kurdish Question*, σελ. 52
48. Τούρκοι, Κούρδοι, οι Αμερικανοί και το αίνιγμα της Κόμπανι, *Pepe Escobar* (μτφ. Κριστιάν) [Rojava, sadece bir yön tayini değildir](http://www.ajph.org/perspectives/rojava), Özgür Gündem, 29-08-2014 : [Turks, Kurds, Americans: the Kobani riddle](http://www.ajph.org/perspectives/rojava), Russia To Day, 22-10-2014
49. Bookchin M., 1993, *Ξαναφτιάχνοντας την κοινωνία*, μτφρ Κυπριανίδης Τ., Αθήνα, εκδόσεις Εξάντας, σ.244

Βιβλιογραφία

- Αναστασόπουλος Ν., 2013, *Περιβαλλοντική Διαχείριση και Νεώτερα Εναλλακτικά Πρότυπα Κοινωνικής και Οικιστικής Οργάνωσης*, Αθήνα, ΕΜΠ
- Bookchin M., 1976, *Αυθορμητισμός και Οργάνωση*, μτφρ Ν.Αλεξίου, Αθήνα, εκδόσεις Ελεύθερος τύπος
- Bookchin M., 2005, *Κοινωνικός ή Lifestyle Αναρχισμός: Ένα Αγεφύρωτο Χάσμα*, Αθήνα, εκδόσεις Ισνάφι
- Bookchin M., Roberts A., 1977, *Η Οικολογία και η Επαναστατική Σκέψη*, μτφρ Αλεξίου Ν., Αθήνα, εκδόσεις Ελεύθερος τύπος
- Bookchin M., 1979, *Τα Όρια της Πόλης*, μτφρ Νταλιάνης Γ., Αθήνα, εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος
- Bookchin M., 1992, *Τι είναι Κοινωνική Οικολογία*, μτφρ Κορακιανίτης Μ., Αθήνα, εκδόσεις Βιβλιοπέλαγος
- Bookchin M., 1993, *Ξαναφτιάχνοντας την κοινωνία*, μτφρ Κυπριανίδης Τ., Αθήνα, εκδόσεις Εξάντας
- Harvey D., 2012, *Εξεγερμένες Πόλεις, Από το δικαίωμα στην Πόλη στην Επανάσταση της Πόλης*, μτφρ. Χαλμούκου Κ., Αθήνα, εκδόσεις ΚΨΜ
- Lefebvre H., 2007, *Δικαίωμα στην πόλη, Χώρος και Πολιτική*, Αθήνα, εκδόσεις Κουκίδα
- Lefebvre H, 1990, *Μηδενισμός και Αμφισβήτηση*, μτφρ Τρουλίνου Λ., Αθήνα, εκδόσεις Ύψιλον
- Μαρκούζε Χ., 1985, *Το τέλος της Ουτοπίας*, Αθήνα, εκδόσεις Ύψιλον
- Thoreau H. D., 2007, *Η Ζωή στο Δάσος*, μτφρ Αθανασιάδης Β., Αθήνα, εκδόσεις Κέδρος
- Χαχλάκης Κ., 2010, *Το Δικαίωμα στην πόλη ως εργαλείο εκφοράς πολιτικού λόγου*, μεταπτυχιακή εργασία στα πλαίσια του μαθήματος *Μεταλλαγές των Ιδεών για την Πόλη τον 20^ο αι.*, Αθήνα, ΕΜΠ

Άρθρα

Περιοδικό Κομπρεσέρ για τον χώρο και την πόλη

Bauman z., *Πόλη των φόβων, Πόλη των Ελπίδων*, Κομπρεσέρ, τεύχος 3, Αθήνα, 2012

Harvey D., *Το δικαίωμα στην πόλη*, Κομπρεσέρ, τεύχος 1, Αθήνα, 2011

Περιοδικό Γεωγραφίες

Καλαντζοπούλου Μ., Κουτρολίκου Π., Σιατίτσα Δ., «Καθεστώς κρίσης και αναδυόμενα κοινωνικά κινήματα στις πόλεις της νότιας Ευρώπης», παρουσίαση του εργαστηρίου που πραγματοποιήθηκε στο ΕΜΠ, 7-9 Φεβρουαρίου 2013, Γεωγραφίες, τεύχος 21, Αθήνα, 2013

Περιοδικό Ελευθεριακή Κίνηση

Δέγλερης Μ., *Το Πρόταγμα του Κομμουναλισμού*, Ελευθεριακή κίνηση, τεύχος 17, Αθήνα

Κορολής Β., Μαμουλασβίλη Γ., *Οικολογικά προγράμματα και το πρόταγμα της αυτονομίας*, Ελευθεριακή κίνηση, τεύχος 20, Αθήνα

Κουραβέλος Θ., *Κομμουναλισμού και Αναρχισμός*, Ελευθεριακή κίνηση, τεύχος 17, Αθήνα

Μπούκτσιν Μ., *Η Ομοσπονδιακή Πρόταση*, μτφρ Καρύτσας Γ., Ελευθεριακή κίνηση, τεύχος 10, Αθήνα

Περιοδικό Ευτοπία, περιοδική έκδοση για τον ελευθεριακό κοινοτισμό

Biehl J., *Κοινωνική Οικολογία και ελευθεριακός κοινοτισμός*, μτφρ Κολοβού Ε. , τεύχος 17, Αθήνα

Codello F., *Ururia, Μια συγκεκριμένη Ουτοπία*, μτφρ Χριστόπουλος Ν., Ευτοπία, τεύχος 13, Αθήνα

Eiglad E., *Βάσεις για τη διαμόρφωση κομμουναλιστικών προγραμμάτων*, μτφρ Κολοβού Ελίζα, Ευτοπία, τεύχος 14, Αθήνα

Ευτοπική κοινότητα αγώνα, Για τις νέες κοινότητες ταξικού και κοινωνικού αγώνα, Ευτοπία, τεύχος 17, Αθήνα

Καραγεωργάκης Σ., *Το κοινοτιστικό εγχείρημα του Φλαμουρίου*, Ευτοπία, τεύχος 17, Αθήνα

Μπέρτι Φ., *Ελευθερία, ισότητα, κοινοτισμός*, Ευτοπία, τεύχος 10, Αθήνα

Ομάδας Εργασίας για τη Δημιουργία Οικοκοινοτήτων, Τοπικές οικο-κοινότητες αλληλεγγύης και συνεργασίας, Ευτοπία, τεύχος 10, Αθήνα

Εφημερίδα δρόμου Άπατρις

Biehl J., *Το περίεργο ζευγάρι: Μπούκτσιν –Οτσαλάν*, μτφρ Χριστόπουλος Νίκος, Άπατρις, φύλλο 28, Μάρτιος 2015

Ιστοσελίδες

<http://ardin-rixi.gr/archives/149435>

<http://www.toperiodiko.gr/david-graeber-%CE%B1%CF%85%CF%84%CF%8C-%CF%80%CE%BF%CF%85-%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%B1%CE%AF%CE%BD%CE%B5%CE%B9-%CF%83%CF%84%CE%B7-rojava-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%BC%CE%B9%CE%B1-%CE%B3/>

<https://teteleste.wordpress.com/2014/10/27/%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CE%BF%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82/>

<http://www.anarxeio.gr/contents/view/topikh-aytodioikhsh-h-eley8eriakos-koinotismos>

<http://dimotopia.gr/index.php/arxeio/199-murraybookchinthoughts>

<http://www.oikokoinotita.gr/Erotimatologio.pdf>

<http://oulaloum.espiv.net/?p=4789>

http://infognomonpolitics.blogspot.gr/2014/10/blog-post_664.html#.VQGGPfyUeSo

<http://www.mondialisation.ca/turcs-kurdes-etasuniens-et-lenigme-de-kobane/5409801>

<http://dea.org.gr/%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%B6%CE%AE%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CF%83%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7>

<http://anarchistnews.org/content/rojava-%C3%B6calan-anarchism-and-fight-kobane>

<http://koinoniko-ergastirio.blogspot.gr/2014/10/sandro-mezzadra.html>

<http://popaganda.gr/kompani-machi-i-itta-diethnous-aristeras/>

<https://sentefi.wordpress.com/2014/10/11/%CF%84%CE%BF-kobane-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%89%CF%80%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1/>

<https://sentefi.wordpress.com/2014/10/page/2/>